

Univerzita Pardubice

Fakulta filosofická

Cesty ke zdraví: k antropologii rozhraní mezi alternativní a běžnou medicínou

Bc. Martin Melín

Diplomová práce

2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Martin Melín**
Osobní číslo: **H15360**
Studijní program: **N6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**
Název tématu: **Cesty ke zdraví: k antropologii rozhraní mezi alternativní
a běžnou medicínou**
Zadávající katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování:

Student se ve své diplomové práci zaměří na etnografii alternativní medicíny. Analyzuje životní příběhy lidí, kteří se rozhodli jít touto cestou co je k tomu vedlo, proč upustili od klasické medicíny apod. Zmapuje terén i z pohledu léčitelů a zaměří se na jejich vztah s pacientem.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Barry, C. A. 2006. The role of evidence in alternative medicine: Contrasting biomedical and anthropological approaches, in *Social science & medicine*. Filadelfie: Elsevier, s. 2646-2657.

Brennan, B. A. 1987. Ruce světla: Léčení a lidské energetické pole. Praha: Pragma.

Čehovský, J. 2013. Uzdrav se s autopatií. Praha: Alternativa.

Foucault, M. 1999. Dějiny sexuality I. Praha: Herrmann & synové.

Frazer, J. G. 1994. Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství. Praha: Mladá fronta.

Wolf, C. 1991. Akupresura působí okamžitě. Praha: Gemini.

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Lívía Šavelková, Ph.D.

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání diplomové práce:

31. března 2016

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2017

prof. PhDr. Karel Býdl, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Adam Horáček, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2016

Poděkování

Na tomto místě bych velmi rád poděkoval svému vedoucímu práce za cenné rady a připomínky, které mi během zpracovávání bakalářské práce vždy ochotně poskytl. Velké poděkování patří rovněž mé rodině, přátelům a všem, kteří mě během mého studia podporovali.

Čestné prohlášení

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnici Univerzity Pardubice č. 9/2012, bude práce zveřejněna v Univerzitní knihovně a prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Chrudimi dne 25.03.2018

.....
Bc. Martin Melín

Anotace

Diplomová práce s názvem Cesty ke zdraví: k antropologii rozhraní mezi alternativní a běžnou medicínou je zaměřena na etnografii alternativní medicíny. Analyzuje životní příběhy lidí, kteří se rozhodli jít touto cestou, co je k tomu vedlo a proč upustili od běžné medicíny. Práce dále popisuje terén z pohledu léčitelů a klasických doktorů.

Klíčová slova

alternativní medicína, léčitel, změna, cesta, nemoc, zdraví, životní styl, klasická medicína

Title

Ways to health: towards anthropology of the alternative versus classical medicine

Anotation

The master's thesis called Ways to health: towards anthropology of the alternative versus classical medicine is aimed at ethnography of alternative medicine. Thesis analyze life stories of people, who have decided to go by this path. Why and what was the main reason to leave mainstream medicine. Next chapter describes the field from the perspective of healers and classic doctors.

Key words

alternative medicine, healer, change, way, illness, health, lifestyle, mainstream medicine

Obsah

Úvod	9
1 Vymezení pojmu	13
2 Východiska práce	19
2.1 Stanovení výzkumné otázky a hypotéz.....	19
2.2 Cíl výzkumu.....	20
3 Teoretické ukotvení	21
3.1 Antropologie medicíny	21
3.2 Zásady a metody alternativní medicíny	24
4 Metodologie výzkumu.....	33
4.1 Výběr lokality výzkumu	33
4.2 Výzkumné metody.....	36
4.2.1 Zúčastněné pozorování	36
4.2.2 Polostrukturovaný rozhovor	37
4.3 Respondenti	39
4.4 Etické hledisko výzkumu.....	41
5 Výzkum	42
5.1 Specifikace zvolené metody – pojem, historie, podstata metody	42
5.2 Popis situace v Pardubickém kraji	46
5.3 Terapeuti shiatsu	50
5.3.1 Názory terapeutů na tradiční medicínu.....	52
5.3.2 Pohled terapeutů na rozmach AM a situaci v Pardubicích.....	57
5.4 Klienti shiatsu v Pardubicích	60
6 Závěr.....	64
Přepis vzorového rozhovoru.....	68
Seznam použité literatury	72

Monografie, publikace, sborníky.....	72
Elektronické prameny.....	74

Úvod

Tato diplomová práce je zaměřena na problematiku vývoje a rozmachu alternativní medicíny a jednotlivých jejích metod. Je zjevné, že zájem o alternativní medicínu narůstá, což můžeme vypočítat mimo jiné z množství článků zpráv, které se tematikou zabývají a které nám předkládají média. Není pak zároveň bez zajímavosti, že jde zejména o pořady a periodika, jejichž cílovou skupinou jsou ženy. Každý z nás se tedy s alternativní medicínou setkává v dnešní době poměrně často právě díky článkům v časopisech, odkazům na internetových stránkách, letáčkům na ulicích či v městské hromadné dopravě a v dalších každodenních situacích. Alternativní medicína navíc bývá nezdědka označována jako medicína přírodní, což není zcela správné, jak bude ostatně v práci blíže vysvětleno. Nicméně nelze upřít, že její obliba roste. Přitom důvodů, které mohou vést k sympatizování s touto medicínou, může být mnoho, od snahy oprostít se od něčeho, co je společensky preferováno až po samotnou víru v její značné schopnosti.

Nicméně uvedené poznatky mě vedly k rozhodnutí zaměřit se na problematiku poněkud hlouběji a na základě toho dospět ke zjištění, jaké důvody vedou k tomu, že lidé ve stále větší míře přecházejí k alternativní medicíně (dále jen AM) a jak na ni nahlízejí lékaři „konvenční“ medicíny. Jak je vidno, výchozím předpokladem zde zároveň je, že dochází k nárůstu počtu lidí, kteří se zaměřují na alternativní medicínu a její metody, přičemž tyto služby nabízejí klientům. Prozkoumat možné příčiny zvyšování počtu lidí, kteří se zabývají AM, mi přišlo zajímavé. Další hypotézou je, že i klientů z řad veřejnosti stále přibývá, že se lidé mnohem častěji uchylují k léčbě pomocí metod AM. Možná je tato situace dána i tím, že lidé ztratili důvěru k lékařům, nelíbí se jim přetechnizované nemocnice a někteří si stěžují i na vztahy mezi lékařem a pacientem, a tak začali vyhledávat AM. Tyto

předpoklady vznikly hlavně z příčiny, že jsem si všiml v Pardubickém kraji, kde jsem studii prováděl, se začaly otevírat nové prodejny a salóny nabízející léčbu pomocí alternativní medicíny.

Z uvedených důvodů jsem se rozhodl zaměřit na etnografii alternativní medicíny. Konkrétně jsem se rozhodl analyzovat životní příběhy lidí, kteří se rozhodli jít touto cestou, přičemž mě zajímalo především to, co je k tomu vedlo, proč upustili od klasické medicíny. Dále jsem se pokusil rovněž zmapovat terén i z pohledu léčitelů a zaměřil jsem se na jejich vztah s pacientem. V praktické rovině bylo mým cílem si zvolit několik směrů alternativní medicíny, které budou podrobněji zmapovány a popsány. Následně však v souvislosti s tím, že se v mém okolí vyskytovali ve větší míře terapeuti a klienti shiatsu, byla pro účely podrobnějšího prozkoumání zvolena právě tato metoda. Přes mé známé léčitele se mi pak podařilo sehnat kontakt na osoby, které je navštěvují a byly by ochotni se o dané problematice pobavit. Výhodou je, že lidé, využívající AM, jsou velmi vstřícní a nebojí se o svém problému a vůbec jejich celé cestě otevřeně mluvit. Součástí práce dále je určitý průzkum „terénu“ i z pohledu léčitele.

Pro svůj výzkum jsem zvolil lokalitu Pardubického kraje, a to zejména z toho důvodu, že zde odjakživa žiji, tedy dané prostředí znám a zároveň v něm mám vytvořené určité vazby. Významný pak je pro účely zpracování práce zejména fakt, že mám rovněž určité povědomí o nabídce služeb v oblasti alternativní medicíny. Pochopitelně disponuji rovněž jistými osobními zkušenostmi a kontakty na osoby, které praktikují zvolenou metodu alternativní medicíny.

Pro účely výzkumu jsem si tedy zvolil terapeuty alternativní medicíny, jelikož s některými z nich mě pojí poměrně blízký vztah, což se pochopitelně projevilo jako výhoda v otázkách shánění kontaktů na další respondenty. Při rozhovorech bylo mým hlavním úsilím zjistit,

zda se z alternativní medicíny minimálně v Pardubickém kraji stává fenomén, který přitahuje stále větší množství lidí. Dále jsem jejich prostřednictvím sbíral informace o důvodech, které vedly klienty k vyhledání právě této metody. V tomto kontextu mě zajímal rovněž názor samotných klientů na to, zda se dle jejich názoru alternativní medicína setkává v současnosti s rozmachem. Všechny zmíněné otázky jsou zodpovězeny v určené kapitole práce. Součástí práce je rovněž kapitola, která je věnována zvolené metodě alternativní medicíny, kde je stručně popsána její historie a techniky, což čtenáři poskytne přehled o tom, o jaký druh alternativní medicíny jde a jaký je průběh terapie. Další částí práce pak rovněž je kapitola ohledně situace v Pardubickém kraji, která stručně zkoumá zdejší vývoj a rozvoj alternativní medicíny.

Pokud jde o současný stav literatury ve vztahu k dané problematice, pak se domnívám, že je k dispozici velice málo odborných prací, které nahlízejí na alternativní medicínu z antropologického či sociologického pohledu. Znatelně lepší je pak situace z hlediska množství publikací, které věnují pozornost jednotlivým technikám a metodám alternativní medicíny. Nicméně pochopitelně jsem se v průběhu zpracovávání práce setkal s problémem, z jaké literatury bych měl v práci vycházet, tedy jakým způsobem práci teoreticky ukotvit. Bylo tedy pochopitelně nutno zabrousit rovněž do anglicky psané literatury, která již mimo jiné nabízí i jisté pohledy na problematiku optikou medicínské antropologie. Více o daných přístupech k problematice je možné se dočíst v kapitole s názvem Východiska práce. Nedílnou součástí práce, kterou jsou příslušné výzkumné otázky a hypotézy, pak obsahuje kapitola Metodologie výzkumu, která nabízí shrnutí celého uskutečněného výzkumu a jeho průběh. Je zde popsána lokalita výzkumu a důvod tohoto výběru. Poté je zde vyličen celý postup terénního výzkumu a metody při něm použité. Dále je zde uveden podrobný popis respondentů – jejich výběr, popis a pojmenování. Poslední kapitolou v této části je etické hledisko výzkumu, kde popisují, jak

jsem postupoval při pořizování rozhovorů. V závěru práce jsou shrnuty jednotlivé kapitoly a poznatky z nich. Pokusím se ověřit či vyvrátit hypotézu, což je jedním z hlavních cílů diplomové práce.

1 Vymezení pojmu

V následující kapitole bude čtenář seznámen s tím, jak na alternativní medicínu pohlíží odborná literatura, jak autor práce a jak jeho respondenti. Moderní společnost zrodila moderní medicínu postavenou na přírodovědné teorii, vědě a důkazu. Alternativní medicína, pro kterou se vžila také označení medicína nekonvenční či komplementární, je zkrátka jiná medicína, než jakou si běžně představíme. Je to totiž medicína druhá a okrajová, která existuje paralelně vedle medicíny vědecké, která dominuje v západní civilizaci od konce 19. století. Přes nesporné úspěchy současné vědecké medicíny, které se mnohdy téměř až rovnají zázrakům, je ona „druhá“ medicína stále součástí našich životů. Navíc tato medicína zažívá v posledních desetiletích doslova renesanci, čímž nadále upoutává naši pozornost. Ale co to vlastně ona alternativní medicína je? Na tuto otázku odpovídá mnoho autorů odborných publikací, dle Křížové je třeba vycházet ze slova *alternativa*, které vyjadřuje určitou možnost či nutnost volby mezi minimálně dvěma existujícími možnostmi. Na výraz je však pochopitelně možné nahlížet také coby na nesouhlas s něčím, co převládá a je společensky preferováno. Původně bylo na alternativní medicínu pohlíženo coby na lidové či přírodní léčitelství, případně pak nedostatečně kvalifikovaně až podvodně poskytované zdravotní služby, a to osobami lékařsky nevzdělanými, obzvláště pak v zemích s totalitárním režimem.¹

Nicméně postupem času získává alternativní medicína poněkud širší obsah a od sedmdesátých let 20. století v západním světě získává téměř až charakter sociálního hnutí, zahrnujícího protest vůči byrokraticky organizované medicíně, případně jde jen o snahu léčit se jinak. Jak bylo uvedeno, v kapitole bude zmíněn i přístup a náhled autora práce na

---

¹ KŘÍŽOVÁ, Eva. *Alternativní medicína v České republice*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2498-3, s. 13-17

oblast alternativní medicíny. Především se neřadím mezi její nadšence ani odpůrce, jsem tak nějak mezi oběma názory. Zajímá mě východní medicína a dokáži mít pohled západní medicíny, kterou stále využívám. Osobně vnímám alternativní medicínu zejména coby jiný přístup k problematice prevence, diagnostiky a rehabilitace ve srovnání s běžnými lékařskými metodami. Domnívám se tedy, že se jedná o odlišný přístup k pacientovi, který se v naší zemi v průběhu několika desetiletí rozšířil, nicméně je třeba poukázat na to, že většina metod alternativní medicíny není v České republice uznávána jako součást tradiční medicíny, výjimku pak představuje pouze akupunktura a homeopatie. Metody alternativní medicíny přitom nevnímám jako něco, co by mělo být striktně oddělováno od konvenční medicíny, a to především z důvodu, že často představují pouze doplněk metod běžné medicíny a terapeuti spolupracují i s lékaři.

Jak bude později v rámci výzkumu ukázáno, oslovení tuto terapii vnímají coby doplněk k medicíně konvenční, přičemž osoba lékaře je pro ně někým, kdo poskytuje pomoc lidem v nelibé situaci související s vážnými onemocněními či úrazy. Vedle již zmíněné záměny s medicínou přírodní bývá, a to mimo jiné také odbornou literaturou, dle mého názoru nesprávně zaměňováno rovněž s lidovým léčitelstvím². Důvod, proč toto označováním vnímám jako nesprávné, je ten, že ačkoliv mohou zcela jistě mnozí léčitelé vycházet z prvků alternativní medicíny, většinou je jejich činnost založena spíše na zapojení magie, využívání nejrůznějších bylin, případně je jejich léčení založena pouze na víře. Pak je tu také pochopitelně skupina léčitelů, jejichž praktiky je možné označit za přinejmenším podivné. Dále pak není možné opomenout samotný fakt, že zatímco léčitel léčí, řada přístupů v rámci alternativní medicíny představují pouze terapii, resp. jde o doplňkové metody ke konvenční medicíně. Nicméně domnívám se, že je možné léčitelství zařadit mezi metody alternativní medicíny, na druhé straně by ale pro označení alternativní

---

² případně pouze s léčitelstvím

medicíny nemělo být využíváno termínu léčitelství. Považme, že jakkoli je léčitelství vhodným označením pro lidovou medicínu³, jen stěží jej budou v rámci své činnosti využívat lékaři akupunkturisté, homeopaté či někteří psychotronici.

Nicméně zcela jistě by mnozí mohli namítat, že ani mnou užívaný a posazovaný pojem alternativní medicína rovněž není možné vnímat jako zcela správný. Termín alternativní mohou mnozí vnímat jako něco ne zcela pozitivního, něco zcela odlišného, něco co zkrátka není pro všechny. Jak již bylo uvedeno, tak odborná literatura na tento pojem vesměs nahlíží jako na nějaké druhé řešení. S tímto se v podstatě ztotožňuji i já, proto bude v tomto kontextu pojem alternativní medicíny prosazován i v této diplomové práci. Ve své podstatě se skutečně jedná o hledání jiných cest, než je léčení prostřednictvím běžné medicíny. Nicméně jistě je vhodné pojednat také o tom, proč se dost možná nejedná o zcela adekvátní označení. Zahraniční literatura pro označení jiných než konvenčních způsobů léčby používá nejčastěji označení Complementary and Alternative Medicine⁴⁵, čeština pak často přejímá označení Komplementární a alternativní medicína⁶⁷. Výše zmíněné označení je používáno z důvodu, že v některých případech od sebe autoři odlišují komplementární a alternativní medicínu, souhrnně pak označují problematiku jako nekonvenční medicínu. Kupříkladu Křížová prohlašuje, že termín alternativní medicína představuje zejména kontrapozici k vědecké medicíně a vyjadřuje samotný fakt, že kromě postupů oficiální školské medicíny existuje také další, nekonvenční přístup. Pro účely označení situace, kdy nemocní využívají různé směry paralelně⁸, pak autorka vnímá jako

---

³ SAVEL'JEV, Igor' Vasil'jevič. *Velká kniha léčitelství*. Praha: Grada, 2014. Inicie. ISBN 978-80-247-4785-9, s. 8

⁴ ve zkratce tedy CAM

⁵ viz kupříkladu KELNER, Merrijoy et al. *Complementary and Alternative Medicine: Challenge and Change*. Psychology Press, 2000. ISBN 9789058230980.

⁶ tedy KAM

⁷ např. KŘÍŽOVÁ, Eva. *Postavení komplementární a alternativní medicíny v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 9788086729657.

⁸ či v návaznosti na sebe

příznačnější výraz komplementární.⁹ Stejně tak někteří z respondentů uvedli, že se jim jeví jako vhodné označení doplňková nebo komplementární medicína, nicméně běžně se není možné s tímto termínem ze strany neodborné veřejnosti v podstatě vůbec setkat. Osobně se domnívám, že by vhodným označením mohl být výraz nekonvenční medicína, který však v praktické rovině nenašel (prozatím) příliš příznivců. Přiznám se, že jsem se před započítím zpracovávání práce s pojmem komplementární medicína nesešel. I vzhledem k tomu, že laická veřejnost není dost často s termínem obeznámena, se jeví jako vhodné pracovat spíše s pojmem alternativní medicína. Zajímavý je i názor některých autorů, že dokonce slovo medicína není pro AM správné označení. Heřt kupříkladu uvádí, že by jiné než konvenční přístupy k léčení patrně neměly být označovány jako medicína, neboť tato existuje pouze ta vědecká, jejíž schopnosti podléhají ověření skrze rozličné experimenty a studie.¹⁰ Nicméně pokud si mohu dovolit s autorem poněkud polemizovat, pak mohu uvést, že dle mých poznatků na ni naopak coby na medicínu bezesporu pohlíženo být může, neboť koneckonců medicína konvenční vychází z praktik medicíny alternativní a léčitelství, kterých bylo v praxi užíváno daleko dříve, než došlo ke vzniku uceleného studia člověka, nemoci a zdraví.

Dle Heřta je tedy alternativní medicína souborem metod, které vědecká medicína všeobecně nepoužívá, neb principy metod alternativní medicíny odporují vědeckým poznatkům, dále pak jejich účinnost nebyla prokázána standardním vědeckým postupem a v neposlední řadě účinek má být zprostředkován duchovními nebo neznámými silami.¹¹

Pokud bychom se v krátkosti pozastavili u stavu ohledně výzkumu vztahu mezi alternativní a vědeckou medicínou, pak je možné uvést, že situace se v zemích západní Evropy a USA

---

⁹ KŘÍŽOVÁ, Eva. *Postavení komplementární a alternativní medicíny v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 9788086729657, s. 13

¹⁰ HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína a léčitelství: Kritický pohled*. Chomutov, 2010. Dostupné z: http://www.sysifos.cz/files/Alternativni_medicina_Hert.pdf, s. 18

¹¹ HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína a léčitelství: Kritický pohled*. Chomutov, 2010. Dostupné z: http://www.sysifos.cz/files/Alternativni_medicina_Hert.pdf, s. 18

značně liší. Primárně je zde tento fenomén zkoumán o mnoho více než u nás. Výzkumy konstatují sice existenci hranic, nicméně i tendenci tyto hranice nějakým způsobem překonávat, zejména na základě poptávky pacientů.¹² Patrně je možné za základní aspekt hranic mezi běžnou a alternativní medicínou ze strany běžné medicíny označit vědeckost, která představuje základní kritérium jejího přístupu.¹³ Je možné konstatovat, že zastánci alternativní medicíny označují za hlavní problém to, že její testování na základě prostředků vědecké medicíny není vhodné a je možné jej označit za jakousi hru dle pravidel vědecké medicíny. Dle Barry je dokonce požadavek testování metod alternativní terapie požadavkem částečně politickým, a to ve smyslu, aby nedošlo k narušení hegemonie vědecké medicíny.¹⁴ Barrett doplňuje čtyři aspekty, kterými se odlišuje alternativní medicína od medicíny vědecké, a to celostnost, zplnomocnění, přístup a legitimizace.¹⁵

Jak již bylo v práci nastíněno, tak jistou odnož alternativní medicíny pak představuje i přírodní medicína, na kterou se však definice alternativní medicíny příliš nevztahuje. Jedním z bodů definice je ten, že postupy jsou založeny na víře v iracionální, duchovní principy nebo na předpokladu existence exaktně dosud neprokázaných sil, což není případ metod přírodní medicíny, které jsou založeny na empiricky ověřených účincích. Další nesrovnalostí je to, že mají být tyto postupy v rozporu se všeobecně akceptovanými přírodními zákony, což si s označením přírodní medicína přímo odporuje, a vědeckými poznatky, což také není tak docela pravda, protože vědeckým poznatkem je například to, že světlo působí blahodárně na organismus a ničí některé choroboplodné zárodky, což je

---

¹² viz např. BARRY, C. A. 2006. *The role of evidence in alternative medicine: Contrasting biomedical and anthropological approaches*, in Social science & medicine. Filadelfie: Elsevier, s. 2646-2657.

¹³ POLICH, G., DOLE, C., KAPTCHUK, T. J. 2010. *The need to act a little more 'scientific': biomedical researchers investigating complementary and alternative medicine*. Sociology of Health & Illness 32: 106–122

¹⁴ BARRY, C. A. 2006. *The role of evidence in alternative medicine: Contrasting biomedical and anthropological approaches*, in Social science & medicine. Filadelfie: Elsevier, s. 2646-2657.

¹⁵ BARRET, B. a kol. 2003. *Themes of Holism, Empowerment, Acces and Legitimacy Define Complementary Alternative, and Integrative Medicine in Relation to Conventional Biomedicine*. The Journal of Alternative and Complementary medicine 9 (6); 937-947

právě využíváno při léčbě světlem. Další rozporuplnost tvoří bod, ve kterém se říká, že specifická, vlastní účinnost nebyla prokázána standardními vědeckými metodami.

2 Východiska práce

V rámci vymezení tématu, a tím tedy současně také problému, na který jsem se chtěl zaměřit, bylo nutné stanovit odpovídající hypotézu a v souvislosti s tím rovněž formulovat, jaké výzkumné otázky jsou pro řešení vhodné, tedy jaké otázky povedou k dosažení cíle výzkumu.

2.1 Stanovení výzkumné otázky a hypotéz

Základním předpokladem celé práce je, že je možné nalézt v Pardubickém kraji mnoho lidí, kteří vyhledávají pro účely léčby nejrůznějších onemocnění často alternativní medicínu a v souvislosti s tím také to, že je zde k dispozici mnoho terapeutů, kteří tyto služby nabízejí. Vedle toho jsem v rámci analýzy situace v kraji dospěl k názoru, že zde přibývají nejrůznější masážní salóny stejně tak jako studia nabízející metody tradiční čínské medicíny. Přibývá zde také množství obchodů, které jsou orientovány na léčbu pomocí bylin. Hypotézu jsem si stanovil takovou, že se z alternativní medicíny stává minimálně v Pardubicích fenomén, o který se zajímá stále větší množství lidí, přičemž je stále více terapeutů, kteří nabízejí své služby klientům. Toto byl ostatně jeden ze základních důvodů pro uskutečnění výzkumu. Další stanovenou hypotézou je to, že i klientů z řad veřejnosti stále přibývá, že se lidé mnohem častěji uchylují k léčbě pomocí metod alternativní medicíny. Pro získání odpovědí na výše uvedené hypotézy byly zvoleny následující výzkumné otázky:

- **Proč lidé přecházejí od klasické medicíny k alternativní?**
- **Jaký je pohled klasických doktorů na tuto medicínu?**

2.2 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu a potažmo této diplomové práce je samozřejmě v první řadě potvrdit či vyvrátit hypotézy a zodpovědět stanovené výzkumné otázky. Účelem také je popsat, jak fungují terapeuti, co je vede k poskytování služeb v oblasti alternativní medicíny, zda se dle jejich osobního názoru alternativní medicína setkává v současnosti s rozmachem. Zaměřuji se tedy rovněž na otázky, které se týkají právě klientů, což mi umožní zjistit, proč lidé vyhledávají alternativy k léčbě tradiční a kdo tyto služby vyhledává.

3 Teoretické ukotvení

Následující kapitola je založena na určitém teoretickém základu dané problematiky, jejím smyslem tedy bude zejména představit čtenáři práce koncept medicínské antropologie, jelikož právě antropologicky orientovaná medicína je předmětem zájmu této diplomové práce. Samostatná podkapitola bude následně věnována základním zásadám a metodám alternativní medicíny tak, jak na ni nahlíží soudobá odborná literatura.

3.1 Antropologie medicíny

V anglické literatuře je možné se setkat jednak s pojmem Medical Anthropology, jednak rovněž s výrazem Anthropology of Medicine. Pojem *lékařská antropologie* byl v minulosti využíván pro označení empirického výzkumu antropologů a tvorbu teorií vztahujících se ke společenským procesům a kulturní prezentaci zdraví, nemoci a programů ošetrovatelské péče, s nimiž jsou spojeny. Vedle toho se v Evropě používaly také výrazy *antropologie medicíny*, *antropologie zdraví* či také *antropologie nemoci*. V tuzemském prostředí je možné se setkat zejména s pojmem *antropologie medicíny*. Vorlíček kupříkladu k problematice uvádí, že je v antropologicky orientované medicíně pocíťována naléhavá potřeba pravdivého obrazu člověka, který by v sobě zahrnoval nejen biologické a psychosociální zákonitosti, ale rovněž spirituální dimenzi lidské bytosti, a to včetně jejich transcendentálních cílů.¹⁶

Je možné uvést, že se jedná o jednu z disciplín sociální či kulturní antropologie, která obecně představuje jednu z nejmladších větví antropologie. V západní Evropě a USA je v současnosti k dispozici poměrně dost publikací, článků a studií, které věnují pozornost

---

¹⁶ ADAM, Zdeněk, VORLÍČEK, Jiří a Yvona POSPÍŠILOVÁ, ed. *Paliativní medicína*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0279-7, s. 449

problematicke antropologie medicíny, jako i její aplikované formě. V našem prostředí je bohužel této literatury doposud k dispozici opravdu poměrně málo. Nicméně je jistě vhodné v krátkosti nastínit rovněž historický aspekt této disciplíny. Předtím, než došlo ke vzniku antropologie medicíny coby samostatné větve, je možné prostřednictvím literatury zjistit, že již v minulosti věnovali někteří výzkumníci pozornost problematice zdraví, nemoci a aplikaci magie k léčení, které se objevovala jako součást kultury zejména u exotických kmenů. Za jednoho z prvních antropologů bývá pokládán William H. R. Rivers.¹⁷¹⁸

Můžeme podotknout, že autoři, kteří rovněž vnesli určité poznatky do vývoje této disciplíny, byli zejména sociologové se svými pracemi. Dále se pak antropologie medicíny již zaměřovala přímo na problematiku zdravotnictví, zdraví a nemocí, což bylo spojeno zejména s obdobím 40. a 50. let minulého století. Tehdy Světová zdravotnická organizace přinesla nové zdravotnické programy pro země stížené válkou, přičemž za účelem lepšího porozumění místním kulturám začlenila do svých týmů také antropology, kteří se zaměřili na medicínská témata. Od daného období tedy antropologové napomáhají poskytovatelům zdravotní péče vnímat rozdíly v přístupu ke zdraví.¹⁹ Za dalšího průkopníka pak bývá pokládán německý lékař, filosof a spisovatel Viktor Emil Gebattel se svou knihou z roku 1954 s názvem *Prolegomena einer medizinischen Anthropologie*.²⁰

V průběhu 60. let je uskutečněno několik setkání Americké antropologické asociace a Společnosti pro aplikovanou antropologii, díky nimž dochází roku 1967 ke vzniku

---

¹⁷ Rivers ve své knize *Medicine, Magic and Religion* kupříkladu uvedl, že domorodé lékařské praktiky, které mohou vypadat nesmyslně pro obyvatele Západu, byly racionální ve chvíli, kdy byly dány do širšího kontextu lokální víry a kultury.

¹⁸ POOL, Robert a Wenzel GEISSLER. *Medical Anthropology: Understanding Public Health*. England: Open University Press, 2005. ISBN 0-335-21850-4, s. 29

¹⁹ LEVINSON, David a Melvin EMBER. *Encyclopedia of cultural anthropology*. New York: Henry Holt and Co., 1996. ISBN 9780805028775, s. 2

²⁰ viz GEBSATTEL, Viktor Emil. *Prolegomena Einer Medizinischen Anthropologie: Ausgewählte Aufsätze*. Springer-Verlag, 2013. ISBN 9783642879647.

Organizace pro medicínskou antropologii, která je o pár let později přejmenována na Společnost medicínské antropologie a stává se jednou ze sekcí Americké antropologické společnosti. Jak můžeme zjistit, tato společnost měla na počátku 90. let 20. století již více 1500 členů, a to mimo jiné rovněž právě z Evropy.²¹ Postupně počínaje tímto obdobím věnuje pozornost tématu antropologie medicíny čím dál větší počet antropologů, na základě čehož rovněž dochází ke vzniku nových prací.

Je jistě vhodné v krátkosti pojednat o klasifikaci antropologie medicíny a zejména pak o jejím přesnějším zaměření. Dle mého názoru antropologie medicíny v první řadě usiluje o popisování, interpretaci vztahů mezi kulturou, chováním, nemocí a zdravím v pojetí sociálních, ekonomických a dalších procesů. Nevěnuje se však pouze jednotlivcům, ale rovněž celým skupinám, zdravotnickým organizacím a nejrůznějším systémům poskytovatelů zdravotní péče a pochopitelně toto nahlíží také optikou přizpůsobení se jednotlivce podmínkám. Porovnává zdravotní stav v určité lokalitě v historickém kontextu a v této souvislosti rovněž analyzuje související jevy. Zabývá se sociálními vztahy nemoci a onemocnění, faktory ovlivňujícími zdraví a životosprávu, vztahy mezi antropologií a biomedicínou. Společnost pro antropologii medicíny má dokonce několik zájmových skupin, které se zabývají například nemocí AIDS a jejími důsledky ve světovém měřítku, vztahem jedinců k alkoholu, drogám a tabáku, komplementární a alternativní medicínu, která se stává podle nich fenoménem v celém světě, o dětské nemoci a technologie používané v medicíně.

Antropologie medicíny v sobě dále zahrnuje několik základních přístupů, mezi které patří aplikovaná antropologie medicíny, medicínská ekologie a v neposlední řadě také etnomedicína. Je možné uvést, že aplikovaná antropologie medicíny se věnuje zdravotní

---

²¹ LEVINSON, David a Melvin EMBER. *Encyclopedia of cultural anthropology*. New York: Henry Holt and Co., 1996. ISBN 9780805028775, s. 2

intervenci, prevenci a analýze socioekonomických sil rozdílného práva, které mají vliv na přístup k péči.²² Zastánci aplikované antropologie medicíny pracují ve zdravotnických zařízeních a s lékaři a zdravotníky zkoumají vedle dalšího kupříkladu postoje společnosti vůči osobám nakaženým virem HIV. Medicínská ekologie, jak již sám název napovídá, je zaměřena na spolupůsobení ekologického prostředí, zdraví a evoluce člověka, popisuje přizpůsobení se jedince prostředí atd. Výchozím předpokladem je, že zdraví značí míru adaptace na životní prostředí a představuje nerovnováhu. Dalším předpokladem je pak také to, že evoluce je neoddelitelná od biologické a kulturní evoluce.²³ V neposlední řadě je tu pak rovněž již zmíněná etnomedicína, která klade důraz na lidovou či domorodou formu medicíny či léčitelství, věnuje pozornost postavení a roli ve společnosti. Je tedy orientována na léčebné praktiky, vnímání zdraví a nemoci a jejich ovlivnění skrze kulturní a sociální prostředí. Nezřídka se zaměřuje také na využívání bylin při léčbě. Pro získání odpovídajících poznatků jsou aplikovány metody kvalitativního výzkumu, a to primárně rozhovory.

3.2 Zásady a metody alternativní medicíny

Hnízdil a Šavlík se obecně domnívají, že klienti vyhledávají u léčitele to, co současná tradiční medicína není schopna nabídnout, a tím je především trpělivé porozumění, vcítění, uklidnění, pozornost věnovanou celistvosti člověka a jeho způsobům chování. Autor vidí příčinu existence alternativní medicíny právě v určitém selhání vědecké medicíny, které se sice snaží proti alternativní medicíně bojovat, ale zároveň tím, že dochází k otřesení samotné důvěry vědecké medicíny, vytváří podmínky pro rozvoj alternativních léčebných

---

²² LEVINSON, David a Melvin EMBER. *Encyclopedia of cultural anthropology*. New York: Henry Holt and Co., 1996. ISBN 9780805028775, s. 1

²³ LEVINSON, David a Melvin EMBER. *Encyclopedia of cultural anthropology*. New York: Henry Holt and Co., 1996. ISBN 9780805028775, s. 3

metod.²⁴ Z toho vyplývá, že si klasická medicína sama z velké části oslabuje své postavení, hlavně svým přístupem ke zdravotním problémům svých pacientů.

Janča ve své publikaci hovoří o určitých zásadách, na kterých alternativní medicína stojí. Autor prohlašuje, že zásady všech přírodních způsobů prevence a léčby, a tedy i samotné alternativní medicíny, jsou všeobecně platné pro veškeré postupy, které vycházejí z přírodních podmínek. Tyto zásady jsou velmi důležité a není možné bez jejich pochopení a dodržování dosáhnout odpovídajících výsledků. Vzhledem k tomu, že tyto zásady mnohdy poněkud nekorespondují s našimi zvyklostmi, dochází často k nepochopení alternativní medicíny, jelikož většina lidí stále ještě odmítá pochopit, že alternativní medicína je vlastně založena na aplikaci osvědčených poznatků přírody a jejích základních zákonů a že běžná medicína a její zákonitosti naproti tomu vycházejí z přijaté logiky, která přírodním zákonitostem většinou v mnohém přímo odporuje.²⁵ Můžeme dodat, že ačkoliv moderní medicína původně vycházela z přírodních způsobů prevence a léčby, postupem času se od nich odklonila a nyní proto vzhledem k době, která je stále více uspěchanou, začaly být také metody modernizovány, což logicky způsobuje, že postupně se odvozená medicína své původní podobě již vůbec nepodobá. Základní zásady alternativní medicíny je tedy dle Janči možné popsat tímto způsobem²⁶:

- **Každý člověk má svou nemoc** - veškeré orientální medicíny upozorňují na to, že pro posouzení zdravotního stavu nemocného je v první řadě třeba vycházet z jeho fyzické i psychické individuality a v tomto ohledu stanovit individuální postup. V tomto směru je typická zejména homeopatie, která je charakteristická právě

---

²⁴ HNÍZDIL, Jan a Jiří ŠAVLÍK. *Jak vyrobít pacienta* [online]. Moravskoslezský kruh, o. s., 2007 [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: www.pecujdoma.cz

²⁵ JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustroval Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0, s. 6

²⁶ JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustroval Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0, s. 6-10

individualitou léčebných postupů, které nejsou v podstatě nikdy stejné pro dvě různé osoby.

- **Nemoci neexistují** – v rámci této zásady Janča vychází ze starých rčení, která praví, že nemoci v zásadě neexistují, neboť existují pouze odolné a neodolné organismy. Zatímco totiž určité osoby onemocní při sebemenším ochlazení, jiní naopak ani za epidemie. V první řadě je proto ze strany alternativní medicíny nutné odpovídajícím způsobem posílit organismus, neboť i sama léčba znamená pro již oslabený organismus značný nápor.
- **Zákon rovnováhy** – jedná se o základní zákon přírody, který je zákonem určujícím pro její samotnou existenci, tedy i pro jakýkoli život v ní. Janča podotýká, že bez neustálého narušování její rovnováhy by nebylo nutné tuto rovnováhu obnovovat. Příkladem může být kupříkladu jang a jin, jižní a severní pól, ale dále také například v přirozené obnovování rovnováhy mezi škůdci a jejich nepřáteli v přírodě.
- **Nemocem je nutné předcházet** - nemoci musí být léčeny ve stadiu, kdy se ještě navenek neprojevují. Ačkoliv často tělo vysílá různé varovné signály, většinou jim nejsme schopni správně porozumět či je případně nebereme vážně. Pokud by tomu tak nebylo, mohli bychom v podstatě všem nemocem předcházet. Proto je nutné věnovat pozornost určitým projevům těla, které mohou nezdědkou ukazovat na vážnější onemocnění.
- **Zohlednění stavu člověka** - alternativní medicína zohledňuje věk, kondici, odolnost, ale například i pohlaví pacienta. Je totiž pochopitelné, že se stav člověka neustále mění, přičemž je ovlivňován mnoha okolnostmi, od vrozených dispozic až po vlivy vnější a podmínky, v jakých na osobu negativní vlivy působí.

- **Léčiva čistě přírodního původu** - léky využívané v alternativní medicíně jsou čistě přírodního původu, tedy v podstatě bez negativních vlivů. Samozřejmě je v tomto ohledu nejdůležitější dosažitelnost některých prostředků, která je bohužel v tuzemském prostředí ne vždy uspokojivá.
- **Minimální množství léčiv** - obecně vzato využívá alternativní medicína minimálních dávek léčiv, což vylučuje zatížení organismu nadbytkem látek. Jako příklad Janča uvádí, že 1 tableta Brufenu odpovídá pro homeopata 100 000 dávkám se stejným účinkem, nicméně bez účinků vedlejších. Dochází tedy k vyloučení možnosti toxicity či kontaminace.
- **Dostupnost léčiv** - léčivé látky a postupy jsou lehce dostupné za předpokladu, že jsou vytvořeny podmínky pro jejich dostupnost. Některé postupy alternativní medicíny navíc umožňují, aby si do určité míry pomohl při běžných obtížích člověk sám, kdy tedy nebude nutné užívat jakékoli chemické prostředky.

Nyní je jistě vhodné pojednat o metodách, které jsou v současnosti do alternativní medicíny přiřazovány. Obecně jsou k alternativní medicíně řazeny veškeré metody a prostředky, které mají přírodní původ a nevyužívají nefyziologických prostředků²⁷, tedy v podstatě skoro veškeré metody prevence a léčby, které se odlišují od běžné medicíny. Většina tradičních metod alternativní medicíny má svůj často značně dlouholetý základ zejména v orientální medicíně, což následně logicky vyvolává představu o určitém osvojení orientálního myšlení a postupů. Každá z metod je tedy v první řadě samostatným vědním oborem, který si žádá osvojení specifických poznatků a postupů. Je třeba tedy samotnou metodu dokonale ovládat a pochopitelně rovněž trvale zdokonalovat.

V současnosti je k alternativní medicíně řazeno skutečně mnoho rozličných postupů, z nichž některé je možné bez nadsázky označit za určitý extrém, jiné jsou v praktické rovině

---

²⁷ tedy přístroje s nefyziologickým působením, chemické prostředky, násilné metody

poměrně málo aplikovatelné, další pak představuje pouze určitý módní trend. Brennan kupříkladu poukazuje na alternativní léčitelské praxe, které dokonce využívají propojení zvuku a vizualizace barvy při léčení.²⁸ Alternativní medicína je zkrátka natolik obsáhlá, že snad ani není v našich silách ji racionálně uspořádat. V různých zemích se navíc výčet směrů komplementární a alternativní medicíny liší. Zatímco některé metody na sebe navazují, jiné se pro změnu vzájemně prolínají, čímž nadále utvářejí zcela nové typy alternativní medicíny. Alternativní medicínu by bylo jistě možné členit na jednotlivé kategorie a podkategorie na základě rozličných hledisek, přičemž by takové rozdělení bylo bezesporu odlišné u jednotlivých autorů, kultur či oblasti jejího užívání. Heřt kupříkladu alternativní medicínu člení na základě způsobu léčby (manuální, manipulativní, fyzikální, psychologické, paranormální), původu jejího vzniku (domácí, orientální), doby vzniku (moderní, zastaralé) a v neposlední řadě pak dle vztahu k tradiční medicíně.²⁹ Křížová zaujímá poněkud jiný přístup a zmiňuje klasifikaci na tradiční ucelené diagnostické a léčebné systémy (tradiční čínská a indická medicína), psychosomatické intervence (meditace, muzikoterapie, léčba tancem, kineziologie atd.), biologicky založené postupy (potravinové doplňky, léčivé byliny), manipulativní a dotykové techniky na těle (chiropraxe, různé masážní techniky) a také energetické terapie (homeopatie, reiki, shiatsu).³⁰ Nyní je tedy jistě vhodné jednotlivé metody podrobněji představit.

Akupunktura představuje jednu z tradičních metod alternativní medicíny, kterou však provází mnoho problémů a především je provozována s rozdílnou kvalitou. Jedná se o součást tradiční čínské medicíny a v jejím rámci dochází ke vpichování drobných kovových jehliček na jasně určená místa na těle. Tato metoda tedy vychází ze základního

---

²⁸ viz BRENNAN, Barbara Ann. *Ruce světla. Léčení a lidské energetické pole*. Nové paradigma pro pojetí zdraví, nemoci a mezilidských vztahů. Praha 1987.

²⁹ HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína a léčitelství: Kritický pohled*. Chomutov, 2010. Dostupné z: http://www.sysifos.cz/files/Alternativni_medicina_Hert.pdf

³⁰ KŘÍŽOVÁ, Eva. *Alternativní medicína v České republice*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2498-3, s. 24

předpokladu, kterým je, že lidským tělem probíhá životní energie čchi po drahách označovaných jako meridiány. Existuje celá řada druhů akupunktury, ale jejich možnosti praktické aplikace, účinky a dostupnost jsou velmi rozdílné. Takže k praktickému užití se hodí jen velmi málo těchto druhů. Dle Borzové dokáže akupunktura pomoci lidem trpícím bolestí, alergií, úzkostí, astmatem, stresem a dalšími obtížemi. Udává se, že rovněž dokáže pomoci lidem, kteří se chtějí zbavit určité závislosti.³¹ Jen pro malý přehled uvedu hlavní odnože akupunktury: akupunktura velká neboli tělní, také čínská akupunktura malá neboli ušní.

Akupresura (manupresura) je postupem podobným akupunkturu, jelikož také využívá meridiánů. Dle poznatků Janči se tedy jedná o další postup rovněž vhodný pro samopomoc, přičemž autor její aplikace vnímá jako podstatně mnohem složitější než v případě reflexní terapie a účinek ve většině případů není tak rychlý a mohutný.³² Stěžejním problémem metody je správné vyhledání akupunkturálních bodů a určování jejich působností. Pokud má totiž být akupresura skutečně účinná, je třeba pro její aplikaci značných znalostí jak akupunktury, tak i fyziologie. Odborníci uvádějí, že se nejdůležitější akupunkturální body nalézají vlevo a vpravo pod štítnou žlázou.³³

Homeopatie byla v našem prostředí v podstatě ještě nedávno relativně neznámou vědou, která však již ve světě platila za metodu značně rozšířenou. Je to metoda vhodná jak pro prevenci, tak zejména pak pro léčbu. Lze ji z mnoha důvodů bez okolků označit za skutečnou metodu budoucnosti. Domnívám se, že v souvislosti se stávající úrovní zdravotnictví, které je charakteristické zejména nedostatkem lékařů a léčiv by bylo možné ji označit za jednu z možných cest urychlené nápravy. Jak uvádí například Barry,

---

³¹ BORZOVÁ, Claudia. *Nespavost a jiné poruchy spánku: pro nelékařské zdravotnické obory*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2978-7, s. 56

³² JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustroval Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0, s. 13

³³ WOLF C. EBNER, Akupresura působí okamžitě. 1. vyd. Bratislava: Gemini spol. s.r.o., 1991. 195 s. ISBN: 80-85265-14-1, s. 36

terapeutický efekt nespočívá v homeopatickém léku, nýbrž v energetickém systému, který se sestává z pacienta, léku, léčitele a prostředí. V případě homeopatie se tedy jedná především o to, co je viděno a zakoušeno na základě vlastní zkušenosti.³⁴ Čehovský homeopatii nahlíží coby jako metodu stěží překonatelnou v léčbě chronických nemocí, je však klíčově nutné tuto poskytovat odborně a dle klasických zásad.³⁵

Chiropraktika (chiropraxe), také manipulace nebo „rovnání“, je metodou vysoce účinnou, dá se říci, že jednou z nejlepších vůbec, ale vyžaduje kromě znalosti organismu mimořádné vrozené schopnosti a do značné míry i intuici. S maximálním efektem ji mohou provádět pouze někteří jedinci. Ve Výkladovém slovníku se kupříkladu dočteme, že se jedná o metodu, v rámci které jsou nemoci léčeny manipulací, přesněji řečeno manipulací s obratli. Vychází přitom z předpokladu, že jsou téměř všechny poruchy způsobeny nesprávným postavením kostí, což je následně příčinou nesprávné funkce nervů a svalů v těle.³⁶ Mancini dochází k názoru, že největší rozdíl mezi chiropraktiky a doktory medicíny je v tom, jak se tito k pacientům chovají. Zatímco lékaři jsou obecně vzato vedeni k používání léků a operací, chiropraktici cítí, že před jakoukoliv jinou léčbou by mělo být vždy zajištěno primárně to, aby nervový systém fungoval správně.³⁷

Irisdiagnostika, kterou Janča nazývá také diagnózou z oční duhovky, je metodou čistě diagnostickou. Podle Vojtíška tato metoda vychází z domněnky, že různé tělesné orgány odpovídají zónám, na které je oční duhovka pro účely této metody rozdělena.³⁸ Přestože se bezesporu jedná o metodu velmi zajímavou a účinnou, pro přímou léčebnou praxi nemá

---

³⁴ BARRY, C. A. 2006. *The role of evidence in alternative medicine: Contrasting biomedical and anthropological approaches*, in Social science & medicine. Filadelfie: Elsevier, s. 2646-2657.

³⁵ ČEHOVSKÝ, Jiří. 2013. *Uzdrav se s autopatií*. Praha: Alternativa, s. 8

³⁶ *Výkladový ošetrovatelský slovník*. Přeložil Veronika DI CARA, přeložil Helena VIDOVIČOVÁ. Praha: Grada, 2007. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-2240-5, s. 198

³⁷ MANCINI, Fabrizio. *Síla sebeléčení: najděte klíč ke svým přirozeným léčivým schopnostem za 21 dní*. Olomouc: ANAG, c2014. ISBN 978-80-7263-900-7, s. 107

³⁸ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1, s. 198

v podstatě žádný praktický význam. Vedle toho nutně vyžaduje vysokou odbornost a značnou praxi, případně i přístrojové vybavení.³⁹

Masáže, kterých existuje nepřeberné množství druhů, které se navzájem liší zejména původem a prováděnou technikou, popřípadě pak rovněž používanými pomůckami. Klasické, takzvané švédské masáže, představují běžnou součástí péče na rehabilitačních odděleních, stejně tak jako sportovní masáže. Některé speciální techniky masáží je možné zařadit mezi metody alternativní medicíny. Mezi nejužívanější patří kupříkladu metoda shiatsu, což jsou japonské léčebné masáže, které jsou kombinací zásad tradiční čínské medicíny s praktikami podobnými akupresuře. Samotná technika masáže kombinuje mnoho rozmanitých technik, mezi něž patří technika tlaku, třesení, poplácávání, zvedání, válání a hlazení, přičemž cílem je zejména vyvolání tlaku podél energetických drah těla.⁴⁰ Význam shiatsu je zejména psychologického a duchovního rázu, kdy při komunikaci dotekem vzniká prožitek, který probouzí v pacientovi samoléčebné schopnosti. Další známou metodou je masáž lávovými kameny, kdy, jak již sám název napovídá, dochází k využití nahřátých lávových kamenů, které jsou pokládány na určitá místa na těle (čakry), případně je s kameny tělo prohříváno a masírováno. Dále nelze nezmínit thajské masáže, které mají opravdu dlouhou historii a jejich podstatou je léčebná teorie vnitřních energetických drah zvaných SEN, jejichž prostřednictvím zásobujeme vlastní tělo životní energií. Šetrným protlačováním energetických center a protahováním se energie dostává do celého organismu. A konečně jsou tu rovněž reflexní masáže, které využívají reflexní body a reflexní plošky na chodidlech, na která je působeno tlakem. Je třeba dodat, že reflexní plošky přímo souvisí s jednotlivými tělesnými orgány. Touto cestou je možné

---

³⁹ JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustroval Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0, s. 15

⁴⁰ MANCINI, Fabrizio. *Síla sebeléčení: najdete klíč ke svým přirozeným léčivým schopnostem za 21 dní*. Olomouc: ANAG, c2014. ISBN 978-80-7263-900-7, s. 118

diagnostikovat i ty nejskrytější příčiny nemocí, které jsou ukryté v lidském těle. Někteří pak mezi metody alternativní medicíny zařazují také takzvané baňkování.

Reflexní terapie či jinak také reflexologie je nezdůvodněně zaměňována za akupresuru, přestože se jedná o metodu zcela jinou a patrně rovněž účinnější, rychlejší a snazší. Kromě toho jde opětovně o velmi vhodný způsob samopomoci. Je možné ji označit za metodu, která vychází z předpokladu, že životní energie člověka prochází jeho tělem a ústí v rozličných bodech na chodidlech. Tato ukončení přitom mohou být zablokována. Na základě aplikace této metody by tedy mělo dojít k aktivaci přirozených samoléčivých schopností těla a současně rovněž k hlubokému uvolnění. Dodejme, že je v rámci této metody tělo rozděleno do 10 zón, přičemž na prstech u nohy je možné nalézt reflexní oblasti všech orgánů, žláz a částí těla.⁴¹

---

⁴¹ ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, Markéta, Klára ŠPAČKOVÁ a Eva NECHLEBOVÁ. *Speciální pedagogika v praxi: [komplexní péče o děti se SPUCHJ]*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4369-1, s. 217

4 Metodologie výzkumu

Jak bylo uvedeno již v samotném návrhu diplomové práce, smyslem je zaměřit se na etnografii alternativní medicíny a analyzovat životní příběhy lidí, kteří se rozhodli jít touto cestou, zejména tedy prozkoumat, co je k tomu vedlo, proč upustili od klasické medicíny apod. Dále rovněž zmapovat terén z pohledu léčitelů a zaměřit se na jejich vztah s pacientem. Jak již bylo psáno v úvodu práce, přes mé známé léčitele se mi pak podařilo sehnat kontakt na osoby, které je navštěvují a jsou ochotni se o dané problematice pobavit. Velmi v tomto směru pomohlo, že lidé, kteří na podobné terapie dochází, jsou vstřícní a nebojí se o svém problému a vůbec jejich celé cestě otevření mluvit.

4.1 Výběr lokality výzkumu

Mezi nejnáročnější otázky, které musí být zodpovězeny před zahájením etnografického terénního výzkumu, patří otázky *proč?* a *kde?*. Na tomto místě se tedy pokusím odpovědět na druhou uvedenou otázku. Pro výzkum alternativních medicíny jsem si zvolil Pardubice, jelikož se jedná o město mého studia, díky čemuž je mi terén dobře znám a dobře se zde orientuji. Rovněž odborná literatura potvrzuje, že je nejlepším řešením co nejlépe teoreticky i prakticky znát oblast, ve které máme v úmyslu něco zkoumat.⁴² Teoretickou i praktickou znalostí jsem tedy disponoval, což bylo velmi přínosnou pomocí z hlediska shánění vhodných respondentů. Rovněž jsem oplýval určitým přehledem o tom, kde byl ve městě otevřen nový obchod či studio nabízející služby alternativní medicíny, což bylo důležité rovněž z hlediska možnosti kontaktu s respondenty.

Lokalita Pardubic však byla zvolena rovněž z dalšího důvodu, kterým bylo, že jsem již předem znal některé léčitele alternativní medicíny z minulosti, přičemž pochopitelně nejsnazší vstup do zkoumaného terénu mají takoví výzkumníci, kteří disponují určitými

---

⁴² MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4, s. 121

osobními vztahy s účastníky výzkumu. Ukázalo se, že zmíněný osobní vztah byl v určitém směru skutečným přínosem. S respondenty, s nimiž jsem se znal v osobní rovině života, v podstatě vůbec nebyl problém se domluvit a realizovat rozhovor. Tito mi také ostatně poskytli informace o dalších vhodných terapeutech, kteří by mohli mít o rozhovor zájem.

Na tomto místě je jistě vhodné provést stručné seznámení s lokalitou výzkumu. Jistě nemá smysl zabývat se kupříkladu historií Pardubic, která není pro účely mé práce nikterak důležitá. Pardubice představují krajské město Pardubického kraje a leží východně od Prahy na soutoku řek Labe a Chrudimky. Představují poměrně významný železniční dopravní uzel, mnoho lidí do tohoto města dojíždí z různých míst naší země za prací a také do škol, významnou úlohu má v tomto směru právě Univerzita Pardubice. Pardubice jsou však rovněž v průběhu roku dějištěm významných kulturních a sportovních akcí, ze sportovních akcí nelze opomenout již tradičně známé dostihy s názvem Velká pardubická. Dále se ve městě hraje na vrcholové úrovni hokej a basketbal. Ve městě je rovněž několik divadelních scén, přičemž za největší a současně nejstarší je možné označit Východočeské divadlo.

V Pardubicích žije něco málo přes 90 000 obyvatel, k zalidňování města docházeli zejména v průběhu 19. století, kdy došlo k rozmachu průmyslové výroby. Vznikl zde lihovar a cukrovar, Fantova rafinérie minerálních olejů, tedy současné Paramo. O něco déle pak byla postavena sídliště Dukla, panelové sídliště Polabiny či Dubina. V souvislosti s působením nových firem však dochází k zalidňování Pardubic i v současnosti, významnou úlohu hrají rovněž například společnosti Foxconn či Panasonic. V souvislosti s působením těchto okolností přišlo do města nemálo přistěhovalců z Rumunska, Bulharska, Mongolska a dalších zemí.

K zalidňování Pardubic však přispívají rovněž studenti již zmíněné pardubické univerzity. Mnoho lidí se rovněž stěhuje do okrajových částí Pardubic a přilehlých vesnic. Je možné

uvést, že se bezesporu právě obce ležící na hranici kraje Pardubického a Královéhradeckého začaly zalidňovat a staly se velmi vyhledávanými lokalitami pro bydlení. Je možné doplnit, že Pardubice leží pouhých 20 kilometrů vzdálené od Hradce Králové, který je rovněž krajským městem. Obě města spolu utvářejí aglomeraci, která se v podstatě trvale rozrůstá. Ačkoliv nadále dochází k zalidňování města a okolních obcí, toto se významněji neprojevuje na počtu obyvatel, a to v souvislosti s tím, že se určité obce od města odpojily a disponují nadále vlastní samosprávou, statistiky, které jsou dostupné, zahrnují pouze trvale žijící obyvatele města. Z níže uvedené tabulky je možné vyčíst, že počet obyvatel Pardubic je skutečně poměrně vyrovnaný. Průměrný věk obyvatel Pardubic byl v roce 2017 42,3 let.⁴³

Rok	2013	2014	2015	2016
Počet obyvatel	89432	89693	89638	90044

Tabulka 1 Počet obyvatel Pardubic v letech 2013 až 2016

Zdroj: Český statistický úřad, 2018

Dále je vhodné věnovat krátkou pozornost rozdělení terénního výzkumu, který byl rozdělen na několik etap. Stěžejní část výzkumu, tedy ta, která byla založena na realizaci rozhovorů s respondenty, probíhala v průběhu podzimu roku 2018. V uvedeném období bylo nasbíráno nejvíce informací, které se staly podkladem pro praktickou část této diplomové práce. Této hlavní fázi pak předcházela určitý předvýzkum, kdy nedocházelo k vlastní realizaci rozhovorů, ale byla nejprve obstarávána literatura se vztahem k problematice alternativní medicíny, byly sháněny kontakty na terapeuty a pozorována situace v oblasti v Pardubicích. Uvedená fáze tedy byla fází, kdy docházelo zejména k mapování prostředí a získávání základních informací. Ze závěrů Reichela plyne, že je orientační výzkum zaměřen zejména na získání základního přehledu o zkoumaném problému s cílem

⁴³ Věkové složení obyvatelstva Pardubického kraje v roce 2017. In: *Český statistický úřad* [online]. 2018 [cit. 2018-12-07]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xe/vekove-slozeni-obyvatelstva-pardubickeho-kraje-v-roce-2017>

identifikovat jeho určující parametry a formulovat navazující postup. Přichází na řadu v situaci, kdy jsou znalosti o zkoumané problematice minimálního charakteru.⁴⁴ V rámci předvýzkumu pro mou diplomovou práci bylo tedy zejména smyslem zmapovat prostředí, abych věděl, jak dále postupovat a jak pojmout problematiku. Je možné doplnit, že uvedený výzkum byl dlouhodobého charakteru.

4.2 Výzkumné metody

Pro výzkumné šetření byly jako vhodné vyhodnoceny metody kvalitativního výzkumu, a to přesněji polostrukturovaný rozhovor a zúčastněné pozorování, jejichž průběh bude vystižen v následujících podkapitolách. Kvalitativní výzkum byl zvolen z toho důvodu, že jsem měl v úmyslu co nejvíce informací zjistit od několika zásadních informátorů. Měl jsem k dispozici výzkumné otázky, které byly následně v průběhu vlastní realizace výzkumu mírně upravovány a doplněny, neboť právě pro kvalitativní výzkum je specifické, že je výzkumem pružným a otázky mohou být měněny také v jeho průběhu, nevznikají pouze výzkumné otázky, ale i samotné hypotézy a rozhodnutí, jakým způsobem je vhodné upravit výzkumný plán a pokračovat ve sběru a analýze dat.⁴⁵

4.2.1 Zúčastněné pozorování

Smolík metodu zúčastněného pozorování popisuje jako techniku, v rámci které výzkumník sleduje výzkumnou skupinu či subkulturu interně z pozice jejího člena. Technika však klade na výzkumníka poměrně vysoké nároky, neboť by pozorující člověk měl být předem seznámen s prvky zkoumané skupiny, jejími symboly, zájmy a způsobem života, stejně tak jako dalšími významnými aspekty. Bez této znalosti totiž není možné účinně jednat.

---

⁴⁴ REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6, s. 34

⁴⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s. 50

Metoda má v podstatě čtyři základní kroky, kdy na počátku dochází k navázání kontaktu se zkoumanou skupinou, dále pak k pozorování, které by mělo zachytit co největší spektrum situací v dané skupině, zatřetí je nutno zaznamenat informace včetně veškerých detailů a konečně začtvrté dochází k hodnocení pozorování a shrnutí zjištěných poznatků.⁴⁶ Můžeme tedy uvést, že zúčastněné pozorování bylo realizováno zejména cestou vlastního absolvování různých metod alternativní medicíny, kdy jsem si osobně vyzkoušel různé léčebné procedury, což mi umožnilo poznat, jakým způsobem alternativní medicína funguje a jaké jsou tedy odlišnosti mezi ní a tradiční medicínou. Díky tomuto jsem ostatně měl rovněž možnost poznat, jak se terapeut chová v soukromí. Kromě toho jsem navštívil veletrh Ezoterika, který se koná právě v Pardubicích a kde se může návštěvník seznámit mimo jiné právě také s rozličnými druhy alternativní medicíny.

Metoda pozorování však byla využita rovněž v průběhu realizace polostrukturovaného rozhovoru. V tomto případě však pozorovatel vystupuje spíše v roli tazatele. Smyslem tedy bylo zejména pozorovat chování účastníků výzkumu, které rovněž poskytlo určitou představu o jejich postojích.

4.2.2 Polostrukturovaný rozhovor

Rozhovory s respondenty pochopitelně představovaly základní výzkumnou metodou. Jednalo se o polostrukturované rozhovory. Polostrukturovaný rozhovor můžeme označit za takovou formu dotazování, která je specifická tím, že má tazatel připraven soubor otázek, který bude jeho předmětem, nicméně nedochází ke striktnímu stanovení pořadí.⁴⁷ Toto bylo ostatně důvodem pro volbu tohoto typu rozhovoru, jelikož umožnil navazovat na témata dle jejich vhodnosti. Měl jsem tedy k dispozici seznam otázek, z nichž jsem

---

⁴⁶ SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7, s. 53

⁴⁷ REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6, s. 111

vycházel, takže když se respondent rozpovídal o jiném tématu, nechal jsem jej mluvit, ale pak jsem se vrátil k otázce, což umožnilo udržet zaměření rozhovoru.

Jelikož je polostrukturovaný rozhovor spojen s určitou mírou formalizace, je následně třídění a porovnávání informací snazší. Ačkoliv bylo mým úmyslem pokládat otázky ve stejném sledu za sebou, ne vždy to bylo jednoduché, protože se v některých případech respondent o problematice rozpovídal ještě před vlastním položením otázky. Z hlediska časového je možné uvést, že rozhovory trvaly zhruba třičtvrtě hodiny, nebylo to však vždy pravidlem.

Prostředí a čas realizace rozhovoru byl ponechán na rozhodnutí respondentů tak, aby se cítili komfortně a nebyli nervózní z nepříjemného a cizího prostředí. Zatímco někteří jedinci volili prostředí kavárny, jiní zvolili místo, kde vyzkoušeli metody alternativní medicíny či kde měli své studio. Rovněž časy pro uskutečnění rozhovoru byly velmi variabilní, zatímco někteří byli z pochopitelných důvodů pro realizaci rozhovoru v době, kdy neměli objednaného žádného klienta. Součástí přípravy na rozhovory pak bylo rovněž studium určitých termínů, které jsou v této praxi běžně používány a s nimiž bylo pro účely správného porozumění respondentům nutno se seznámit.

Rovněž terapeuti, kteří byli osloveni pro účely provedení výzkumu, byli příjemní a ochotní, jak jsem již uvedl, tak se jednalo vesměs o mé známé, což situaci dosti napomohlo. Domnívám se, že kvůli tomuto byli oslovení ochotni sdělit mnohem více informací o své praxi, než kdybych pro ně byl zcela cizí osobou. Vyhradili si tedy ve svém zpravidla poměrně nabitém programu na uskutečnění rozhovoru čas a ochotně preferovali o všech významných aspektech alternativní medicíny a jejího poskytování klientům.

4.3 Respondenti

V této části je nutné seznámit čtenáře práce blíže se stěžejní částí výzkumu, kterou jsou samotní respondenti. Je jistě vhodné uvést to, jakým způsobem chtěli být zúčastnění respondenti v této práci označováni a proč. Dále bude v krátkosti popsán proces výběru respondentů a jejich krátký popis.

Nejprve jsem se zamýšlel nad tím, zda by měli být respondenti označováni spíše jako léčitelé, terapeuti či případně ještě jiným způsobem, proto jsem se jich na to zeptal a zatímco mnozí uvedli, že jim na tom, jak budou označováni, nezáleží, jiní si přáli být nazýváni terapeuti. Proto jsem i já ve své práci zvolil toto pojetí. Je možné doplnit, že tyto osoby měly k označení léčitel poměrně rozdílný postoj. Zajímavá však byla odpověď, která se několikrát objevila a která zněla, že sami terapeuti se nepovažují za léčitele, ale za terapeuti z toho důvodu, že oni sami v podstatě neléčí, nýbrž pomáhají tělu, aby se začalo léčit samo. Jeden z terapeutů kupříkladu uvedl, že on sám skutečně neléčí, jelikož pouze napomáhá aktivaci samoléčících schopností těla.⁴⁸

Pochopitelně bylo zapotřebí, aby respondent splňoval určité charakteristiky. Dle přístupu Reichela by tedy bylo možné uvést, že byl realizován záměrný, nepravděpodobnostní výběr, v rámci něhož neoplývají všechny prvky základního souboru totožnou pravděpodobností stát se součástí výběrového souboru.⁴⁹ Abych tedy blíže popsal stanovené parametry, pak těmito bylo zejména to, aby respondent byl terapeutem zvolené metody alternativní medicíny a dále pak bylo jeho působiště v Pardubicích. Sociodemografické ukazatele byly pro uskutečnění výzkumu pochopitelně irelevantní, proto nebyly brány v potaz.

---

⁴⁸ Luděk, 5.10.2018

⁴⁹ REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6, s. 80

Jak již bylo v práci zmíněno, v rámci výběru vhodných respondentů bylo do určité míry využito stávajících kontaktů na respondenty, u kterých jsem si byl jist, že splňují kritéria účasti na šetření a mají zájem se jej zúčastnit. Dále jsem vhodné respondenty vyhledával také prostřednictvím internetu, kde byl k dispozici příslušný seznam terapeutů s kontakty. Dále byla do určité míry uplatněna rovněž takzvaná metoda sněhová koule, o které se zmiňuje kupříkladu Hendl a jejíž podstatou je, že po zvolení jednoho či několika málo jedinců k interview výzkumníkovi zvolení respondenti poslouží jako informační zdroj pro doporučení dalších vhodných osob.⁵⁰ Někteří oslovení respondenti mi tedy v tomto směru poskytli rady ohledně toho, koho ještě bych mohl v Pardubicích kontaktovat, případně nabídli již přímo kontakt na danou osobu. Výběr byl posléze ukončen ve chvíli, kdy již metoda nepřinášela nové kontakty, tedy již byly zmiňovány pouze osoby, s nimiž již byl rozhovor proveden.

Zvolení respondenti tedy působili v Pardubicích a absolvovali příslušné kurzy pro provádění dané metody AM. Celkem bylo pro účely výzkumu osloveno 10 terapeutů a 10 klientů. Pokud bychom tyto nadále rozlišili na základě pohlaví, pak se jednalo o 5 mužů a 15 žen, věkově se jednalo zhruba o osoby v rozmezí 27 let až 50 let. Mezi terapeuty se lišil také v zásadě jejich přístup k činnosti terapeuta, neboť zatímco pro některé to byl přímo zdroj obživy, pro jiné spíš koníček a další zase tuto službu poskytovali spíše ve volném čase své rodině a přátelům. Z hlediska vzdělání terapeutů se jednalo na jednu stranu o osoby s vystudovanou fyzioterapií, mezi terapeuty však byli i tací, kteří studovali naprosto odlišný obor.

---

⁵⁰ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2, s. 152

4.4 Etické hledisko výzkumu

Nyní je nepochybně na místě pojednat o etické problematice realizovaného výzkumu. Před započtím každého rozhovoru jsem respondenta informoval, že se jedná o rozhovor za účelem získání informací pro mou diplomovou práci. V tomto směru byly osoby informovány o tématu práce a cíli výzkumu, neboť je bezesporu nutné, aby antropolog kladl důraz na to, aby byli informátoři relevantně seznámeni s předmětem výzkumu, což jim umožní pochopit, co je od nich očekáváno a kam směřuje výzkum. Pokaždé jsem se osloveného dotázal, zda je možné, abych si rozhovor nahrál na diktafon a posléze určité pasáže doslovně citoval ve své práci. Další otázkou pochopitelně bylo, zda respondenti souhlasí s publikováním svého jména v práci, přičemž několik z nich si toto nepřálo. V takovém případě je v práci uvedeno pouze křestní jméno osoby, které není v každém případě pravé. V případě respondentů, kteří nebyli proti zveřejnění svého jména, je uvedeno první písmeno jejich příjmení a datum uskutečnění rozhovoru.

5 Výzkum

V následující kapitole budou uvedeny výsledky výzkumu, který byl v Pardubicích proveden jednak mezi samotnými klienty zvolené metody alternativní medicíny, jednak také mezi terapeuty zvolené metody. Smyslem bude zejména najít odpovědi na otázky, co klienty vedlo k využívání služeb alternativní medicíny, jaké mají názory na medicínu tradiční, přínosným bude také zjištění pohledu samotných terapeutů na oblast tradiční medicíny.

5.1 Specifikace zvolené metody – pojem, historie, podstata metody

Následující kapitola představuje blíže podstatu, historii a pojem metody shiatsu. Popsán je rovněž průběh terapie touto metodou. Nepochybně je před představením výsledků výzkumu nutné, aby byl čtenář práce alespoň okrajově seznámen s podstatou metody, a to zejména pro účely účinnějšího porozumění navazujícím podkapitolám, které se již věnuje samotným terapeutům a klientům, kteří služeb shiatsu využívají.

V tuzemském prostředí je shiatsu řazeno mezi masážní techniky, ačkoliv jejich rámec poměrně významně přesahuje.⁵¹ Hammelmann kupříkladu shiatsu společně s akupresurou řadí mezi techniky tlakové masáže, které jsou realizovány pomocí palce, bříšek prstů, ploch dlaní, ale lze se setkat i s působením loktem.⁵² Také bychom dále mohli označit shiatsu jak léčbu, která je uskutečňována pomocí určitých tlaků palci a dlaněmi na určité body, která koriguje poruchy, vede k udržení a zlepšení tělesného zdraví, napomáhá zmírnění projevů některých onemocnění, a to tak, že napomáhá aktivaci samoléčebných

---

⁵¹ HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti*. Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1, s. 14

⁵² HAMMELMANN, Iris. *Krásná a zdravá pleť*. Praha: Grada, 2006. Zdraví & životní styl. ISBN 80-247-1510-4, s. 75

schopností lidského těla.⁵³ Shiatsu je zkrátka metoda založena na technikách a poznacích východní i západní medicíny. Odborná literatura dále upozorňuje, že metoda dokáže pozitivně ovlivnit kvalitu života člověka, neboť dodává energii, vede k uvolnění, dokáže zmírnit existující obtíže, vede ke zlepšení kognitivních schopností a mobility jedince.⁵⁴

Pro lepší porozumění zvolené metodě je jistě vhodné pojednat v krátkosti rovněž o její historii. Tato japonská masážní technika má své kořeny hluboko v tradiční čínské medicíně, kterou je poměrně obtížné přesněji datovat. V souvislosti s akupunkturou bývá uváděno, že byla využívána již před 5000 lety, na tomto se však odborníci nejsou schopni shodnout, proto je možné narazit na rozličné údaje. Za jednu z nejstarších dochovaných písemností o čínské medicíně je považován spis Chuang ti-nei – ťing, jehož datace je opětovně problematická.⁵⁵ V každém případě se však jedná o jednu z nejstarších knih, která seznamuje s podstatou akupunkturálních bodů a využívání jehel. Bývá rovněž uváděno, že před započítáním používání akupunktury byla v Číně rozšířena akupresura, která je založena na působení tlaku prstů na akupunkturální body. Předchůdcem akupresury pak byla velmi pravděpodobně dále masáž anma, která se v 6. století dostala do Japonska v souvislosti s buddhismem. Anma byla v Japonsku dlouho nahlížena coby léčebná metoda, postupem času začala být vnímána spíše relaxační masáž. Tuto masážní techniku v Japonsku v mnoha případech praktikují slepí lékaři.⁵⁶⁵⁷

K dalšímu vývoji lze uvést, že teprve počátkem 20. století se metoda shiatsu opětovně dostává do povědomí Japonců, a to zejména v souvislosti s prací Tamaie Tempaka s

---

⁵³ 1000 řešení alternativní medicíny. Přeložil Hana JOVANOVIČOVÁ. Praha: Sun, 2007. ISBN 978-80-7371-202-0, s. 75

⁵⁴ O'CONNOR, Margaret a Sanchia ARANDA. *Paliativní péče: pro sestry všech oborů*. Vyd. 1. české. Praha: Grada, 2005. Sestra (Grada). ISBN 80-247-1295-4, s. 215

⁵⁵ někteří odborníci hovoří o 1. století př.n.l., jiní o století 4. atd.

⁵⁶ HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti*. Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1, s. 14

⁵⁷ Japonské masážní techniky – shiatsu, anma a ampuku. In: *Vyléčímse.cz* [online]. 2017 [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <http://www.vylecimse.cz/japonska-medicina/japonske-masazni-techniky-shiatsu-anma-a-ampuku/>

názvem Shiatsu Ho z roku 1919, díky čemuž může být pokládán za zakladatele moderního shiatsu. V této práci došlo k určitému propojení poznatků z fyziologie a anatomie se znalostmi čínské medicíny, což bylo obohaceno o duchovní rozměr léčby. Dodejme, že Tempaku měl tři hlavní žáky, z nichž každý posléze vytvořil samostatnou větev a školu.⁵⁸

Šíření shiatsu do evropských států a rovněž do Spojených států amerických bylo zastaveno až 2. světovou válkou, kdy bylo vše japonské vystaveno zákazu, tedy právě i japonská medicína a společně s ní shiatsu. Postupně shiatsu prošlo poměrně komplikovaným vývojem, postupem času však došlo k jeho obrodě a následnému rozvoji, díky čemuž se tato metoda začala dostávat až za hranice státu. Jak podotýká kupříkladu Havelková, v průběhu 90. let 20. století se shiatsu začalo šířit i do dalších zemí západní Evropy.⁵⁹

V naší zemi dochází k rozvoji metody shiatsu v podstatě po revoluci, o čemž v rámci výzkumu informovali samotní respondenti, nicméně Janča tuto metodu na základě svého prohlášení v podstatě neuznává a uvádí, že nemá význam tuto metodu blíže představovat, neb se v naší zemi v podstatě neprovádí a praktické zkušenosti v tomto ohledu chybí.⁶⁰

Nutno však podotknout, že zdaleka ne všichni odborníci s tímto názorem souhlasí, mezi nimi pak rovněž oslovení respondenti.

Pokud by nás zajímal poněkud podrobnější postup metody shiatsu, pak lze konstatovat, že v jejím rámci terapeut harmonizuje tok životní energie označované jako ki, čchi, dochází k obnově energetické rovnováhy těla. Pochopitelně je však v první řadě provést určitou diagnostiku, kdy dochází ke zjištění potíží klienta, které chce tento řešit, následně terapeut posuzuje současný stav energie. Za účelem realizace již zmíněné harmonizaci dochází k aplikaci rozličných technik shiatsu. Je protahováno tělo a končetiny klienta a jsou

---

⁵⁸ HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti*. Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1, s. 14

⁵⁹ HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti*. Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1, s. 15

⁶⁰ JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustroval Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0, s. 57

stimulovány body a meridiány. Z hlediska shiatsu tedy hrají roli především akupunkturní body tsubo (cubo) a meridiány, což je označení pro takové dráhy v těle, kterými energie proudí a na nichž jsou umístěny body, se kterými terapeut v rámci terapie pracuje. V rámci shiatsu vlastně terapeut přemísťuje energii různě po těle, a to z místa, kde jí je až moc, tam, kde není žádná. Na základě následného vyrovnání energie dojde k tomu, že tělo aktivuje vlastní léčivé schopnosti. Úkolem terapeuta je však dále rovněž odhalit samotnou příčinu tělesného problému, která následně představuje odraz určitých hlubších potíží. Považuji však za významné upozornit rovněž na to, že terapeut musí umět energii nejen dávat, ale rovněž přijímat, jelikož zjednodušeně řečeno nemůže pochopitelně dávat to, co sám nemá.

Z hlediska způsobu provedení lze pronést, že shiatsu bývá prováděno na zemi na futonu (vyšší japonská matrace), kam si klient lehne zpravidla na břicho, na záda, případně na bok. Konkrétní poloha závisí zejména na tom, jak přesně bude terapeut na klienta působit. Ačkoliv je nepochybně možné provádět terapii i například na masérském lůžku, v praktické rovině je tato možnost volena zejména v případě práce se staršími či handicapovanými lidmi, které by po ošetření čekaly problémy se vstáváním. Masáž je prováděna na zemi, což terapeutovi umožní využít váhy svého těla k protažení pacienta. Výhodou je, že klient není nucen se svlékat, neboť je terapie uskutečňována ve volném oděvu. V rámci masáže totiž nedochází k prokrvení svalstva, neboť se teplo stahuje do středu lidského těla. Oděv hraje takovou roli z toho důvodu, aby klient neprochladl, ale rovněž v případě horkých dnů či případně v přetopené místnosti, kdy se mohou klient i terapeut potit.⁶¹

Závěrem dodejme, že v rámci metody shiatsu nedochází k použití doprovodných pomůcek, neboť terapeut využívá zejména své prsty, dlaně, lokty, ale případně i chodidla a

---

⁶¹ HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti*. Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1, s. 23

uskutečňuje tlak na dané body. Shiatsu bývá využíváno jako podpurná metoda při léčbě rozličných onemocnění a problémů. Shiatsu však věnuje značnou pozornost zejména problematice prevence, jelikož právě východní medicína klade důraz na péči o sebe sama a řešení případné nerovnováhy v těle, což umožní prevenci různých nemocí. Nicméně metoda nachází ve značné míře své praktické uplatnění také v otázkách řešení rozličných chronických problémů, kterými může být například chronická bolest hlavy, kloubů, potíže se spánkem a různé další, s nimiž není schopna pomoci vědecká medicína. Pochopitelně vše nachází příznivý odraz rovněž v psychice klienta a napomáhá ve zmírnění a zlepšení stavů v souvislosti s již vykonanou léčbou, může jít kupříkladu o pooperační stavy. Na závěr uvedme slova jedné z terapeutek, která uvedla, že nelze poskytnout odpovídající pomoc, aniž by terapeut byl seznámen s konkrétním stavem klienta, nicméně jakmile je terapeut obeznámen, je možné tomuto poskytnout odpovídající pomoc, která umožní, aby jeho tělo začalo lépe fungovat, případně pro účely relaxace a odpočinku.⁶² Kontraindikace metody shiatsu jsou u prvních měsíců těhotenství, čerstvých zranění, rakoviny a dalších vybraných onemocnění.

5.2 Popis situace v Pardubickém kraji

Pátá kapitola je bezpochyby jádrem diplomové práce, neboť je zaměřena na výzkum situace ohledně AM v Pardubicích. Následující podkapitola především popisuje situaci v oblasti AM ve zvoleném městě, předně tedy věnuje pozornost stávajícím salónům a terapeutům. Zmíním se rovněž o tom, proč jsem zvolil právě metodu shiatsu. Orientační výzkum ukázal, že se AM dostává do popředí zájmu lidí a využívají ho pro své potřeby a k řešení problémů. Určitě se z alternativní medicíny a jejích medikamentů stal dobrý obchod, protože zde vznikaly stále nové masážní salóny a prodejny, které nabízely byliny, Bachovy esence, tradiční čínskou medicínu, různé léčivé oleje, kameny a podobě. Jelikož můj zájem

---

⁶² Petra, 6.10.2018

o situaci okolo alternativní medicíny trvá poměrně dlouho, mohl jsem zkoumat to, jak dlouho se podařilo obchodníkům prodejnu udržet v provozu. Jako první v této kapitole uvedu všechny mně známé prodejny s AM.

Pochopitelně není možné, abych měl povědomí o všech prodejnách AM v Pardubicích, nicméně v mém okolí jich působí hned několik. Každý prodejce se přitom zaměřuje na odlišnou metodu AM. Známy je kupříkladu obchod Bylinka na Smilově ulici, kde se orientují na bylinnou léčbu, čaje, tinktury, poskytování poradenství a mnoho dalšího. Zmínila se o něm jedna z respondentek, která sama uvedla, že je v dnešní době dle jejího názoru velký zájem o léčbu přírodní cestou, čaje a další přírodní prostředky, které by nemocným pomohly. Osobně s tímto výrokem souhlasím, jelikož mnoho lidí v mém blízkém okolí si pro tyto účely kupříkladu pořizuje léčebné bylinné kúry, které jsou namíchány přímo pro ně a pro jejich účely. Dalším velkým a známým pardubickým obchodem je obchod s názvem Kamala s.r.o., který sídlí na náměstí Republiky. Mají zde knihy, které se vztahují kupříkladu k reiki, zelené kuchyni, dále nabízejí léčivé kameny a amulety a mnoho dalšího, co se nějakým způsobem dotýká ezoteriky. Dalším, tentokrát menším, pak je obchod na Havlíčkově ulici, který je nazván Merkaba a uvádí, že nabízí kompletní sortiment produktů značky Serafin. Opětovně se jedná o léčbu přírodními produkty, čaji, tinkturami, bylinkami. Tato kamenná prodejna navíc dokonce oplývá vlastním e-shopem. Nicméně pokud zde pojednávám o obchodech nabízejících produkty alternativní medicíny, pak zcela jistě nesmí stranou zájmu zůstat prodejna, která dle mých poznatků ve městě prosperuje snad nejvíce, nachází se v ulici Smilova a je otevřena již poměrně dlouhou dobu. Jde o prodejnu s tradiční čínskou medicínou nazvanou Apoteka TCM. Zde jsou k dostání čínské bylinné léky, ušní svíce, ženšenové přípravky, produkty fytotherapie, čaj a káva, ale dále také kupříkladu přírodní kosmetika, gely a oleje. Skutečně se jedná o obchod s velmi pestrá škálou nabízeného zboží. Součástí nabídky je opětovně

rovněž poradenství, s nímž je velice spokojena jedna z respondentek, která sem dokonce posílá své klienty, kteří odmítají léky tradiční medicíny. Za zmínku pak stále dále kupříkladu Obchůdek duševního zdraví Magic of Nature na Sladkovského ulici v Pardubicích. Zaměřují se zejména na aromaterapii, a to její rozličné druhy, kupříkladu čakrární aromaterapii, dětskou aromaterapii, živlovou či královskou aromaterapii. Součástí sortimentu pak jsou pochopitelně opět bylinné čaje, aromalampy a související příslušenství či oleje a přírodní kosmetika. Veškeré zboží je navíc možné objednat po internetu a pak si jej v obchodě vyzvednout. Domnívám se, že z hlediska obchodů v Pardubicích jsem v uplynulém textu vystihl ty nejdůležitější, které jsou navíc situované zákazníkům nadosah, v dobře dostupných lokalitách a označené viditelně. Pochopitelně je dále ve městě k dispozici rovněž dostatek lékáren. Velmi známou ve městě byla v minulosti lékárna U Kosmy a Damiána, která byla vyhlášena svou nabídkou homeopatických léčiv, nicméně posléze došlo k jejímu přesunu z centra města na novou polikliniku umístěnou mimo střed města.

Pokud zde píšete o stavu ohledně AM v Pardubicích, není možné ponechat stranou zájmu ani situaci týkající se lékařů a AM ve městě. V tomto ohledu však musím pracovat pouze se zkušenostmi mých známých. V tomto směru má několik lidí z mého blízkého okolí pozitivní zkušenosti s homeopatickou lékařkou pro děti a dospělé MUDr. Janou Vaškovou. Dále lze zmínit další lékařku, která nabízí služby z oblasti všeobecného lékařství, ale částečně i z oblasti homeopatie a akupunktury, je jí MUDr. Naděžda Dvořáková. Na internetu jsem dále našel informace o Ing. Petrovi Hoffmannovi Dip.IACH, který nabízí své služby z oblasti klasické homeopatie, s tímto lékařem však nemám žádnou praktickou zkušenost. Bezsporně působí v Pardubicích mnohem více lékařů, kteří se zaměřují právě na homeopatii, akupunkturu a další metody AM, ale na internetu o nich nejsou žádné informace, proto se o nich člověk dozví spíše až ze zkušenosti známých.

Nyní je na místě představit rovněž situaci z hlediska terapeutů a jejich salonů v Pardubicích. V mém okolí působí opětovně rovnou několik podobných nabídek, přičemž jsou mezi nimi rovněž terapeuti zaměřující se na praktiky shiatsu. Kromě toho je ve městě rovněž nabídky masážních služeb, a to mimo jiné thajské masáže, ajurvédské, sportovní, rekondiční a další. V Pardubicích je těchto salonů, kde je klientům nabízena relaxace a řada druhů masáží opravdu mnoho a nadále přibývají. Především pak vznikají salóny s masážemi lávovými kameny, čokoládovými a dalšími obdobnými masážemi, relaxačními masážemi atd. Populárními však jsou také thajské masáže, které lákají rodilými Thajkami. V Pardubicích působí mnoho terapeutů, kteří se zaměřují na rozličné metody AM, není téměř možné projít ve městě nějakou ulicí, aby člověk nenarazil přinejmenším na jednu nabízenou terapii. Je však na místě klást si otázku, jak moc důvěryhodné služby někteří z nich poskytují. Proto je nepochybně vhodné čerpat ze zkušeností známých, případně si na internetu vyhledat určité recenze, na což v dnešní době sází mnoho klientů. Ostatně pokud člověk vyzkouší zadání dotazu „alternativní medicína Pardubice“ do internetového vyhledávače, naskytne se mu pohled na mnoho odkazů na rozličné terapeuty a na jejich různé metody. Nepochybně pak je lepší vyhledávat přímo konkrétní zvolenou metodu AM, protože jinak jsou terapeuti reiki, shiatsu a akupresury poměrně obtížně dohledatelní. Existují také určité seznamy terapeutů, kde jsou k nalezení terapeuti všech možných metod AM. Osobně se domnívám, že vzhledem k nabídce služeb terapeutů je pro klienta poměrně náročné zvolit pro sebe toho pravého. Já bych rozhodně nešel k někomu, koho nikdo nezná. Přicházejí tedy v úvahu zejména informace a zkušenosti klientů na internetu, v ideálním případě pak zkušenosti přímo z okolí klienta. V minulosti, když jsem trpěl určitými zdravotními obtížemi a snažil se najít někoho, kdo by můj problém vyřešil, nešel jsem k lékaři, nýbrž jsem se snažil o nalezení určité alternativy. Od známé jsem následně dostal kontakt na terapeutku shiatsu. Po absolvování této terapie jsem byl spokojený a

nutno dodat, že tuto terapeutku občas navštěvuji i v současnosti. Rovněž mi poskytla určité informace o dalších terapeutech shiatsu v Pardubicích. Jakmile jsem věnoval pozornost informačním cedulím na dveřích a letákům, které upozorňovaly právě na metodu shiatsu, dospěl jsem k názoru, že terapeutů v Pardubicích působí opravdu poměrně hodně a že se navíc bezpochyby musejí navzájem alespoň trochu znát. Posléze jsem dokonce zjistil, že i jedna z mých spolužaček ze základní školy se začala této metodě věnovat, což mě vedlo k tomu, že jsem metodě začal věnovat větší pozornost a zajímat se o ni a její terapeuty.

5.3 Terapeuti shiatsu

Tato podkapitola je založena na výsledcích mého průzkumu mezi terapeuty shiatsu v Pardubicích. Bude zde popsáno, zda terapeuti ve městě fungují jako komunita založena na určitých sociálních vazbách, zda mezi nimi existuje určitá vnitřní struktura. Uvedu, jaké způsoby léčení používají sami terapeuti, co si myslí o tradiční medicíně a rozmachu AM v Pardubicích.

Při rozhovorech jsem zejména dospěl k závěru, že skutečně terapeuti shiatsu v Pardubicích utvářejí určitou komunitu, vzájemně se znají. Na tomto má nepochybně vliv skutečnost, že mnoho z nich prošlo kurzem shiatsu u pana Pletánka (diplomovaný fyzioterapeut a učitel shiatsu). Jedna z mých respondentek, však absolvovala kurz u někoho jiného, tedy do komunity nepatří, neb ostatní terapeuti nezná. Tato terapeutka je tedy vyňata ze skupiny terapeutů, která bude nadále popisována a kde existují určité zřetelné sociální vazby. V uvedené komunitě terapeutů je tedy možné narazit na určité primární a sekundární vazby, které mají nadále vliv na formování určité struktury této komunity. V podstatě by bylo možné tuto komunitu také rozdělit na užší a širší, kde působí určité primární a sekundární skupiny, které jsou odlišné zejména začleněním jedince do života skupiny. Zatímco člen primární skupiny je spoután s dalšími členy silnými citovými závazky a tato skupiny je typická zejména existencí přímých interakcí mezi členy, určitou důvěrou a sociální

soudržností, sekundární skupina je založena zejména na jejích výhodách z hlediska dosahování osobních či společných cílů. Skupina není založena na citových závazcích, netvoří se příliš osobní vztahy. Takové vazby tedy fungují v komunitě shiatsu terapeutů.

Vztahy v užší komunitě jsou tedy nepochybně osobnějšího rázu. Takový popis se hodí hned na několik respondentů, s nimiž byl prováděn rozhovor. Terapeuti se znají již dlouho, tráví spolu mnoho času, případně spolu tráví i volný čas. Dvě mnou oslovené respondentky, které spadají do užší komunity, se pohybují okolo již zmíněného Jana Pletánka a předcvičují na kurzech shiatsu v Pardubicích. Další z oslovených respondentů pak provozuje shiatsu zejména pro soukromé účely. Tyto osoby spojuje zejména skutečnost, že společně absolvují další kurzy, stýkají se a tráví spolu čas. Společné jim je pak dále to, že všichni „uctívají“ pana Pletánka, věří tomu, co dělá, obdivují způsob jeho učení. Ukazuje to tedy na uznávání osoby učitele. Téměř všichni respondenti pak hovořili o jeho charismatu a značným schopnostem.

V rámci širší komunity pak pochopitelně zdaleka tolik neexistují osobní vztahy a osobní kontakt. Tito lidé obvykle navštěvují kurzy shiatsu, ale již se tomu často tak hojně nevěnují, vzájemně se ani tolik neznají, mnohdy však znají určitého člena primární skupiny, se kterým je poji bližší vztah, který však není vztahem osobním. Jedinci z této skupiny pak opětovně znají zejména pana Pletánka, ostatní členy užší komunity sice znají, ale netráví s nimi volný čas, případně se ve svém volném čase nevěnují shiatsu v takové míře atd. Mezi mými respondenty se našli i jedinci, kteří do primární skupiny nepatří z toho důvodu, že zkrátka nemají zájem na navazování osobního kontaktu a vztahů s těmito lidmi a shiatsu vnímají jako cvičení pro sebe sama a cestu pro rozšiřování vlastních znalostí. Pochopitelně v tomto ohledu sehrává určitou roli nedostatek času a případně také financí pro návštěvy různých kurzů. Ačkoliv i samotní členové užší komunity mají určité povědomí o lidech z komunity širší, sami uvádějí, že se tato postupem času poněkud

obměnila.⁶³ Pro jedince ze širší komunity nehrají roli osobní vztahy s členy komunity širší, shiatsu je pro ně zejména cestou, jak mohou pomoci ostatním lidem. Jedna respondentka uvedla, že zkrátka do této užší komunity nezapadla.⁶⁴

Lze tedy podotknout, že je základem sociálních vazeb v celé existující komunitě pochopitelně zejména samotné učení shiatsu, pro někoho jsou tyto vazby velmi osobní, pro někoho naopak ne. Někteří zkrátka pouze navštěvují kurzy shiatsu, nicméně nemají potřebu navazovat osobnější vztahy, často pak shiatsu vnímají spíše jako koníček či jako další cestu pro zdokonalování svých znalostí a schopností (viz kupříkladu práce fyzioterapeuta), nicméně narazit je možné i na takové osoby, kteří ačkoliv se metodou shiatsu přímo živí, do užší komunity nezapadají.

5.3.1 Názory terapeutů na tradiční medicínu

Jak se dočteme kupříkladu od Hnízdila a Šavlíka, vědecká medicína se v souvislosti s tím, že je až úzkostně zaměřená na samotnou chorobu, snaží o určitou objektivizaci a statistické zhodnocení choroby, díky čemuž zcela ztratila ponětí o tom, jak člověk žije svůj život. Nedívá se na jedince jako na živý systém, který se nachází v určitých ekologických a psychosociálních souvislostech.⁶⁵ Člověk se tedy v jejím pojetí stává nezřídka pouhým záznamem v databázi lékaře. Není snad třeba ani uvádět, že se jedná o velice neosobní vztah. Tak to v podstatě vnímají i mí vlastní respondenti. Dost často bývá uváděno, že zkrátka tradiční medicína vychází z nějakého obecného vzorce, v rámci něhož jsou posuzováni pacienti na základě jejich fyzických příznaků. Je však třeba neustále pamatovat na to, že je každý jedinec jiný, není tedy možné všechny zobecnit, na každého léčba zabírá jinak a objevují se rozličné problémy. Co zabere jednomu pacientovi, nemusí zabrat

---

⁶³ Petra, 7.10.2018

⁶⁴ Lucie, 9.10.2018

⁶⁵ HNÍZDIL, Jan a Jiří ŠAVLÍK. *Jak vyrobí pacienta* [online]. Moravskoslezský kruh, o. s., 2007 [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: www.pecujdoma.cz

dalšímu, ačkoliv se jedná o totožné onemocnění. Pacienti potom dost často nevědí, jak mají s nemocí a se sebou samými naložit.

V této podkapitole bude shrnut názor terapeutů na konvenční medicínu, jak k ní tito přistupují, zda s lékaři spolupracují atd. Již na tomto místě je možné uvést, že jejich pohledy na metody a tradiční medicínu jako takovou jsou velice podobné, což by mohlo představovat jeden ze společných znaků celé této komunity. Ačkoliv se to tak mnohdy může zdát, vědecká a alternativní medicína nestojí dnes proti sobě většinou striktně v opozici a lékaři jsou schopni se s terapeuty normálně domluvit, názory na tyto vztahy se však pochopitelně různí. Společným cílem obou směrů je však bezesporu úsilí o léčení a vyléčení nemocného jedince, a pokud to není možné, tak mu alespoň ulevit v jeho bolesti a utrpení. Liší se však zejména ve volbě prostředků za účelem dosažení klinického a etického cíle.⁶⁶ Jak však dodává kupříkladu Lenková, udržet jedince nejdéle ve zdraví, tedy ve stavu psychické i fyzické pohody, případně jej navracet do tohoto stavu, když jej stihne určitá choroba, bylo po tisíciletí hlavním úkolem všech léčitelů, šamanů, medicinmanů, zaříkávačů i lékařů.⁶⁷ Toto v podstatě zcela koresponduje s názory oslovených terapeutů a respondentů. Poněkud protikladně tedy pak působí názor Heřta, který již v minulosti uvedl, že je vědecká medicína s AM v ostré opozici.⁶⁸

Rozhodně se tedy nejedná o konkurenci konvenční medicíně, která je bezesporu v mnohém do dnešních dnů nenahraditelná. Terapeuti sami hojně uváděli, že konvenční medicína je nezbytná, a zejména s ohledem na možnost provedení různých operací a léčbu akutních obtíží, jako je kupříkladu akutní zánět slepého střeva, neboť s těmito stavy již AM pomoci nemůže, jelikož problémy pacienta jsou již v takovém stadiu, že se to neobejde bez

---

⁶⁶ KRÍŽOVÁ, Eva. *Postavení komplementární a alternativní medicíny v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 9788086729657, s. 23

⁶⁷ LENKOVÁ, Jitka. *Velká kniha alternativní medicíny*. Praha: Regia, 2001. ISBN 80-86367-16-9, s. 13

⁶⁸ HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína: možnosti a rizika*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-151-8, s. 11

zákroku. Rozhodně se terapeuti nedomnívají, že je shiatsu jakousi všespásnou metodou, ale spíše jako doplňující možnost vůči medicíně vědecké.

Často tedy terapeuti v kontextu shiatsu pracují s označením doplňková či komplementární medicína. Křížová v odezvu na to uvedla, že převažující většina péče, která je běžně označována jako alternativní, je poskytována coby doplněk léčby vědecké a velice často jsou to lékaři, kteří absolvují kurzy.⁶⁹ Mnoho respondentů navíc vhodně podotklo, že sami lékaři k terapeutům v mnoha případech docházejí na shiatsu. Mezi jejich kamarády je možné nalézt lékaře, s nimiž se radí o zdravotních problémech svých klientů. Nikola kupříkladu uvedla, že v souvislosti s tím, že se mezi jejími přáteli vyskytuje několik lékařů, řeší případné zdravotní problémy s nimi, jelikož není možné zcela nahradit lékařské vyšetření, které dokáže ledacos odhalit, neboť „vyšetření krve je stále vyšetření krve“.⁷⁰ Myslím si, že je z tohoto poměrně jasně patrný postoj terapeutů ke konvenční medicíně a názor na spolupráci mezi ní a AM. Trochu hůře se však sami terapeuti dívají na postoj k prevenci v konvenční medicíně a nedostatečnost pátrání po skutečných příčinách onemocnění. Prevence je však pochopitelně zejména záležitostí samotných pacientů. Mnozí terapeuti se přitom domnívají, že je problémem zejména stále ještě poměrně nízká informovanost lidí o odpovídající prevenci. Lékaři tedy řeší až vzniklý problém, kterému by však mohlo být předcházeno odpovídající prevencí. Nicméně obecně dle terapeutů představuje problém zejména skutečnost, že lékaři řeší pouze samotnou danou nemoc a většinou se již podrobněji nezaměřují na samotné příčiny tohoto stavu.⁷¹

Dále jsem se od terapeutů dozvěděl, že je metoda shiatsu znatelně účinnější ve srovnání s tradičními rehabilitačními masážemi, které jsou předepisovány lékaři. V případě právě rehabilitačních masáží působí zdravotník na bolestivá místa, nicméně v případě shiatsu,

---

⁶⁹ KŘÍŽOVÁ, Eva. *Alternativní medicína jako problém*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0754-9, s.15

⁷⁰ Nikola, 12.10.2018

⁷¹ Petra, 7.10.2018; Lucie, 9.10.2018

což již bylo blíže popsáno, je věnována pozornost toku energií v celém lidském těle a je usilováno o to, aby se dostala energie a celé tělo jedince do harmonie. Shiatsu tedy nejde na řešení problému cestou bolesti. Klient by totiž měl být v případě shiatsu zcela uvolněný, aby mohlo být dobře pracováno s jeho svaly. V případě klasické masáže je tomu však naopak, což potvrdil kupříkladu Petr, který uvedl, že právě kvůli bolesti, kdy během masáže dojde ke stažení svalů, je člověku ještě druhý den po masáži vystaven bolesti.⁷²

Můžeme tedy říci, že terapeuti shiatsu s lékaři ve většině případů v současné době spolupracují a na konvenční medicínu se dívají coby na velice důležitou zejména v případě vážných onemocnění, kdy je operace nutná, případně při rakovině a podobných závažných onemocněních. V podstatě bychom mohli říci, že samotné shiatsu představuje spojení metod konvenční a nekonvenční medicíny. Výhodou shiatsu je z hlediska terapeutů zejména skutečnost, že při bolestech zad je ve srovnání s tradičními masážemi, které jsou bolestivé, tato metoda příjemná. Negativní názor mají terapeuti zejména na nedostatečnou prevenci a nízký zájem lékařů o skutečné příčiny nemoci u pacientů, což naopak v případě AM hraje zásadní roli.

Z hlediska zkoumání postoje terapeutů ke konvenční medicíně bezesporu nebylo možné zcela ponechat stranou zájmu otázku, jak oni sami řeší léčení případného onemocnění. Jelikož ani jeden z nich neuvedl, že konvenční medicínu vyloženě zatracoval, zajímalo mne, zda užívají léky konvenční medicíny, či zda naopak volí odlišnou metodu. Některé postupy se z hlediska samoléčby u terapeutů shodují, metody AM však aplikují různé. Podívejme se tedy na to, jak se léčí sami terapeuti při běžných onemocněních, kam lze zařadit kupříkladu bolest hlavy, rýmu, kašel, které se lidé obvykle snaží vyléčit bez nutnosti návštěvy lékaře.

---

⁷² Petr, 15.10.2018

Terapeuti se téměř ve všech případech shodovali na tom, že je nutné zejména onemocněním předcházet, tedy věnovat patřičnou péči svému tělu (a mysli). Zmiňovali úlohu dostatečného pohybu, konzumace vitamínů a minerálů.⁷³ Nicméně v případě onemocnění pak jedni uváděli, že aplikují metody tradiční čínské medicíny, tedy zejména bylinky, případně si nechají v tomto ohledu poradit od ostatních terapeutů, co přesně mají užívat, pokud ještě nemají dostatečný přehled, případně se určití jedinci přímo o tuto medicínu zajímají, tedy již vědí, co si mají nasadit. V případě bolesti zad pak terapeuti využívají služeb svých kolegů a zajdou si například na shiatsu.

Další oslovení terapeuti pak nasazují spíše běžně dostupné léky, případně homeopatika. Pochopitelně stále hovoříme o běžných onemocněních, kterým se nevyhne občas snad nikdo z nás. Sami uvádějí, že v jejich případě onemocnění neprobíhá tak dlouho, a tedy ani léčení není tak rozsáhlé. Jedna terapeutka uvedla, že se nebojí sáhnout například ani po Paralenu, když ví, že jí to pomůže.⁷⁴ Je pochopitelné, že využití léčiv se někdy zcela nevyhnou ani terapeuti, kteří dávají přednost metodám tradiční čínské medicíny, jelikož v některých případech zkrátka nic jiného než farmaka nezabírají. Převládá však názor, se kterým se i já osobně ztotožňuji, a sice že kupříkladu antibiotika jsou v současné společnosti předepisována příliš, a to i v situacích, když je pacient zase tak nutně nepotřebuje.⁷⁵ Také kupříkladu s léky na bolest hlavy respondenti nemají příliš velký problém, a to zejména v případě migrén, které přicházejí náhle, pak se jedná o rychlou a účinnou pomoc. Vidíme tedy, že také sami terapeuti tedy užívají běžně dostupná léčiva, ale zejména se snaží nemocem předcházet. Pokud onemocní, sáhnou buď po léčbě bylinami, tradiční čínské medicíně, homeopatických přípravcích či případně i lécích konvenční medicíny. Každý pochopitelně volí zejména na základě toho, zda má nějaké své

---

⁷³ Ladislava, 18.10.2018

⁷⁴ Vendula, 17.10.2018

⁷⁵ Petr, 15.10.2018

vyzkoušené léčivo, u kterého ví, že mu nejrychleji pomůže. Rozhodně tedy nikdo z oslovených nezatrácuje léčiva konvenční medicíny, ale na druhé straně není vhodné tato užívat nadměrně. Jak uvedla jedna z terapeutek, když není zbylí, tak proč ne, ale rozhodně není vhodné to přehánět.⁷⁶

5.3.2 Pohled terapeutů na rozmach AM a situaci v Pardubicích

Následující podkapitola uvádí výsledky mého prozkoumání názoru oslovených terapeutů na pokračující rozvoj nabízených služeb ve sféře AM. Kde se dle jejich názoru nacházejí skutečné příčiny mohutného vzniku nových salónů, které nabízejí nejrůznější léčbu metodami AM? Zaznamenávají i oni sami znatelný nárůst počtu nových klientů? Pokud ano, tak čím si tento vývoj vysvětlují? Opět jsem v zásadě narazil na poměrně podobné odpovědi, které se vyskytovaly u dotazovaných terapeutů. Můžeme konstatovat, že terapeuti vnímají rozmach metod AM v podstatě jako výsledek obecnějšího trendu, kdy dochází k určitému návratu k přírodě ve všech možných směrech, lidé chtějí žít v těsnějším sepětí s přírodou, mají zájem o bio produkty, snaží se vyhýbat lékům na chemické bázi atd. Toto byl tedy nejčastěji uváděný důvod, který dle názoru terapeutů vede k narůstajícímu zájmu klientů o metody AM. Určitá nedůvěra v konvenční medicínu pak tedy vede na druhé straně k větší důvěře v metody alternativní.

Dále respondenti dle očekávání poukazovali také na samotnou podstatu přístupu lékařů k nemocným osobám, vztah mezi lékařem a pacientem a potažmo komplexní stav českého zdravotnictví (protesty lékařů, odchody specialistů do zahraničí za vyššími výdělky). Toto na mnoho lidí zkrátka nepůsobí příliš pozitivně a může je to pochopitelně odrazovat od návštěvy lékaře. Jak uvedl jeden z respondentů, pacienti mohou mít nějakou nepříjemnou

---

⁷⁶ Ladislava, 18.10.2018

zkušenost s tradiční medicínou, proto se rozhodnou zkusit něco jiného a vyhledají raději terapeuta.⁷⁷

Dalším důvodem, který hovoří pro pozitivní trend z hlediska zájmu obyvatel o AM obecně a pochopitelně také o shiatsu, pak mohou být určité dobré reference od rodiny či známých, které jsou následně komunikovány dalším obyvatelům města. Podobně pak však jistě mohou posloužit i určité pozitivní odezvy sdílené mezi uživateli na internetu. Jak uvedl jeden z terapeutů, lidé si to mezi sebou nasdílí, jelikož má v současnosti kolem sebe téměř každý minimálně jednu osobu, která již s těmito metodami určitou zkušenost má, v případě shiatsu je tomu podobně, ti, co to již zkusili, o tom řeknou druhým.⁷⁸ Neutuchající zájem lidí o AM je dle názoru mnohých terapeutů spojen právě se sdílenou zkušeností blízkých či známých, neb takováto zkušenost je pro mnohé tou nejdůležitější. Pochopitelně se pak objektem zájmu stává zejména konkrétní terapeut společně se svojí metodikou, u kterého již někdo byl a podělil se o své zkušenosti s okolím, a to dokonce spíše než daná metoda AM. I tato se však bezesporu dostává do širšího povědomí lidí, kteří tak dospívají k názoru, že skutečně může fungovat i něco jiného než metody konvenční medicíny, a to v mnoha případech dokonce lépe.

Z uvedeného bychom tedy mohli poměrně jednoduše odvodit základní příčinu mohutného rozmachu AM, která v konečném důsledku vedla k otevírání nových a nových salónů s nekončícím seznamem nabízených služeb z oblasti AM. Lidé rádi objevují nové věci a zážitky, proto rovněž vyhledávají alternativní způsoby léčení, tedy jiné, než které jsou nabízeny konvenční medicínou. Tuto možnost jim tedy získali společně s rozvojem nabízených služeb z oblasti metod AM. Následně se jaksi utvářejí dvě skupiny, a to jedinci, pro které je daná metoda způsobem, jak vyzkoušet něco nového, přičemž tito ji

---

⁷⁷ Jiří, 22.10.2018

⁷⁸ Marek, 22.10.2018

přímo nevyhledávají z důvodu zdravotních problémů, ale spíše proto, aby jim nabídla nový zážitek, nicméně pokud jim terapeut pomůže vyřešit určité trable, s nimiž se mu svěřili, navštěvují jej dále. Odlišnou skupinu pak představují klienti, kteří často ani nemají zdravotní obtíže a zpravidla nemají v metody AM přílišnou důvěru, ale chtějí tyto metody na vlastní kůži vyzkoušet. Tato skupina lidí se však obvykle již pravidelně nevrací. V tomto směru můžeme dodat, že poskytovatelé metod AM vydělávají i na takových klientech, kteří kupříkladu právě shiatsu zkoušejí za účelem získání nového zážitku, případně dostali kupříkladu jako dárek nějaký poukaz na terapii.

V neposlední řadě pak terapeuti poukazovali také na skutečnost, že se v současnosti z AM stává především mezi ženami určitý módní trend. Respondentka Mirka kupříkladu uvedla, že je v současnosti poměrně moderní pochlubit se kamarádkám, že byla žena například na akupunkturu, zkrátka „se to nosí“.⁷⁹ Heřt také již v minulosti pronesl, že jsou v tuzemském prostředí metody AM vnímány jako něco nového, něco, co je módní, proto je to také tolik přitažlivé. Mnozí se pak uchýlí k návštěvě léčitele pouze ze zvědavosti.⁸⁰ Ačkoliv se bezesporu nejedná o zcela aktuální názor, domnívám se, že nadále hraje právě faktor módnosti velkou roli pro její další rozvoj a rozmach. Rozmach metod AM má tedy vícero pravděpodobných příčin, a sice fakt, že se obecně lidé navracejí k přírodě, což je vede k určitým více či méně razantním změnám životního stylu, dále pak faktor nedůvěry v lékaře a neuspokojivý a neosobní vztah mezi pacientem a lékařem, touha po zkoušení nových věcí, využívání poukazů na terapie coby daru při rozličných příležitostech. Nemalou roli pak sehrává rovněž pozitivní zkušenost klienta s terapeutem a doporučení terapeuta dalším lidem z okolí a také jakýsi faktor módnosti, který se objevuje zejména v případě určitých metod AM.

---

⁷⁹ Mirka, 23.10.2018

⁸⁰ HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína: možnosti a rizika*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-151-8, s. 20

5.4 Klienti shiatsu v Pardubicích

V následující kapitole budou zejména shrnuta zjištění, ke kterým bylo dospěno získáním informací od terapeutů o klientech, kteří u nich prošli terapií shiatsu. Dále jsem hovořil rovněž s několika klienty pardubických terapeutů shiatsu. Jejich názory budou použity zejména pro účely zjištění, proč mají klienti zájem o léčbu shiatsu a s jaké problémy je vedou k terapeutovi.

„Shiatsu je pro kohokoliv, a to bez ohledu na jeho věk.“⁸¹ Nicméně v praktické rovině obdobně jako v případě terapeutů převažují mezi klienty ženy, které jsou podstatě typické tím, že v případě určitých obtíží nemají problém vyzkoušet alternativní způsoby léčení. Muži naopak zpravidla metodám AM příliš nedůvěřují a přicházejí víceméně až na základě doporučení jiného klienta.⁸² Nicméně v současnosti se mezi klienty terapeutů již nezdá vyskytovat rovněž děti, avšak až tak od druhé až třetí třídy základní školy. V případě skupiny mužů i dětí se jedná v mnoha případech o aktivní sportovce, pro něž je shiatsu možností pro protažení a rozhýbání ztuhlých svalů. Obecně však neexistují omezení z hlediska toho, kdo může vyzkoušet shiatsu, terapie se tedy účastní klienti od dětí až po osoby staršího věku.

Mohli bychom tedy uvést, že v případě žen se terapeuti setkávají se všemi věkovými kategoriemi, přičemž tyto přicházejí často samy od sebe, zatímco muži zatím stále spíše na doporučení někoho jiného. Tři respondenti se dokonce shodli na tom, že snad nejméně klientů- mužů mají ve věkovém rozmezí zhruba 30 až 45 let, *„protože ti mají často pocit, že se jim nemůže nic stát, nikdy nejsou nemocní nebo to podle nich není tak vážný, takže to nechají dojít až do stavu, kdy jim je již schopna pomoci většinou pouze konvenční medicína.“⁸³* Muži tedy navštíví terapeuta a chodí k němu za tím účelem, aby se mohli po

---

⁸¹ Mirka, 23.10.2018

⁸² Marek, 22.10.2018

⁸³ Marek, 22.10.2018; Petr, 15.10.2018

určitých lékařských zákrocích dát do pořádku. Odlišnou zkušenost pak poskytla jedna z terapeutek, která uvedla, že mezi její klienty naopak patří primárně muži uvedeného věku, a to zejména velmi aktivní sportovci.⁸⁴

Bezpochyby k návštěvě terapeuta shiatsu vedou každého klienta jiné důvody. Nicméně přesto je možné vymezit nejčastější důvody, o kterých hovořili terapeuti v souvislosti s motivem svých klientů pro první návštěvu u nich. Pochopitelně opětovně nastala situace, kdy se určité odpovědi shodovaly u většiny oslovených respondentů. Prvním významným motivem tedy bylo, že se řada lidí obává návštěvy lékaře, což je vede k vyzkoušení alternativního řešení zdravotních problémů. Tento důvod dokonce přímo uvedla jedna z mých informátorek mezi klienty shiatsu, který uvedla, že ji zkrátka trápily bolesti zad, přičemž nemá ráda klasické lékaře, jelikož je neustále posílána na další a další vyšetření, která jsou navíc velmi nepříjemná, což ji vyhledání alternativní možnosti. Od té doby, co navštěvuj pravidelně terapie shiatsu, je vše v pořádku.⁸⁵ Tedy prvním z významných důvodů je určitá averze ke konvenční medicíně a jejím metodám, zejména pak nutnost absolvovat mnoho lékařských vyšetření, která často nevedou k žádnému cíli.

Další příčinou, která napomáhá mohutnému rozvoji AM a jejích metod, pak je, že jedinci zkrátka není konvenční medicína schopna pomoci, může se jednat kupříkladu o určité chronické bolesti, toto jej tedy vede k vyzkoušení alternativy, kterou může představovat právě terapie shiatsu či jiná terapie metodami AM, u které samotný klient věří, že by mu mohla pomoci vyřešit jeho situaci. Jedna z terapeutek vyloženě uvedla, že k ní docházejí klienti, kteří nebyli úspěšní při léčení konvenční medicínou, což je vedlo k hledání nové

---

⁸⁴ Nikola, 12.10.2018

⁸⁵ Magda, 25.10.2018

cesty, mají zájem o neinvazivní metody řešení zdravotních obtíží, mají zkrátka jiný pohled na svou nemoc.⁸⁶

Řadu klientů rovněž ke shiatsu přivedou určité problémy a bolesti týkající se pohybového aparátu. Shiatsu je tedy pro ně určitou alternativou k rehabilitacím, masážím či obstríkům svalů. Může se jednat kupříkladu o již zmiňované sportovce, ale pochopitelně mohou tyto problémy postihnout v podstatě kohokoliv. Obyčejně se z těchto klientů posléze stávají pravidelní klienti a docházejí na terapie kupříkladu jednou měsíčně. Mnou dotazovaná klientka shiatsu trpěla na dlouhodobé bolesti zad, rehabilitace pro ni nebyly trvalým řešením, proto se rozhodla vyzkoušet právě shiatsu. Uvedla, že je nyní již dlouholetým klientem a s výsledky terapie je spokojená.⁸⁷ Patrně se jedná o nejrozšířenější skupinu klientů u terapeutů shiatsu. Pro tyto klienty se jedná i o jakousi formu odpočinku a relaxace, pochopitelně pak zejména navštěvují terapii za účelem pomoci od bolesti a za účelem preventivní, tedy aby se bolesti znovu neobjevily.

Další skupinou pak jsou jedinci, pro které je naopak shiatsu pouze cestou k odpočinku od všedních starostí. Tito klienti dost často ani netrpí žádnými zdravotními problémy, ale chtějí si na terapii vyčistit hlavu. Oslovený terapeut uvedl, že tyto klienti „*Chodí na terapii za relaxačními účely i jenom jednou za čas, jdou si ke mně odpočinout.*“⁸⁸ Odlišnou skupinou pak jsou naopak klienti, kteří trpí vážnými nemocemi, a to obvyčejně například rakovinou či roztroušenou sklerózou, tito terapii navštěvují zejména proto, aby měl možnost vyzkoušet rovněž metody AM, jelikož nezdá se, že již vyzkoušeli téměř všechny možnosti medicíny konvenční. Do této skupiny lze zařadit třetí z oslovených klientek, které lékaři na základě příznaků diagnostikovali roztroušenou sklerózu. Ona se však odmítá se svým stavem smířit, což ji vede ke zkoušení rozličných metod AM, již vyzkoušela

---

⁸⁶ Petra, 7.10.2018

⁸⁷ Marcela, 26.10.2018

⁸⁸ Marek, 22.10.2018

například homeopatii či akupunkturu, nyní je to tedy shiatsu. „*Vyzkoušela jsem možnosti alternativní medicínu, protože pořád odmítám věřit tomu, že jde o roztroušenou sklerózu. Snažím se s tím tedy něco dělat.*“⁸⁹

V neposlední řadě tu pak jsou takoví klienti, kteří již byli vystaveni chemoterapii či chirurgickému zákroku a usilují o nalezení odpovídající možnosti, která by jim umožnila po takto razantních zásazích jejich tělo zregenerovat a uvést opětovně do normálního chodu. I tato skupina klientů se dle slov terapeutů nadále rozrůstá, jedná se tedy o osoby, které zejména „*chtějí zase žít normálně.*“⁹⁰

Jak tedy vidno, důvodů pro absolvování terapie shiatsu je mezi klienty poměrně mnoho. V této podkapitole jsem se pokusil o vystižení těch nejčastějších, které uváděli terapeuti a sami klienti, přičemž s nimi já osobně souhlasím a také se domnívám, že mezi klienty převažují. Může jít o určité odmítání klasických lékařů, bolesti pohyblivého aparátu, neúspěch metod konvenční medicíny v rámci léčení přetrvávajících obtíží, úsilí o regeneraci těla po závažných lékařských zásazích. Často k návštěvě terapie vede klienty rovněž jejich vážně onemocněné, přičemž tito již vyzkoušelo mnoho metod konvenční i alternativní medicíny, aby se uzdravili, ale terapie láká i klienty naprosto zdravé, pro které je terapie shiatsu prostředkem pro vytouženou relaxaci a odpočinek.

---

⁸⁹ Iveta, 26.10.2018

⁹⁰ Lucie, 9.10.2018

6 Závěr

Diplomová práce věnovala pozornost problematice vývoje a rozmachu AM a jednotlivých jejích metod. Je zjevné, že zájem o alternativní medicínu narůstá a každý z nás pravděpodobně již měl určitou možnost se s AM setkat, a to mimo jiné prostřednictvím článků v časopisech, odkazům na internetových stránkách a v podstatě v každodenních situacích. Alternativní medicína, která bývá často ne zcela správně zaměňována s medicínou přírodní, se tedy těší poměrně velké oblibě. Přitom důvodů, které mohou vést k sympatizování s touto medicínou, může být mnoho, což ostatně ukázal samotný realizovaný výzkum.

Z mé diplomové práce vyplynulo, že AM skutečně v současnosti prochází značným rozmachem, dochází k otevírání stále nových salónů, přibývá terapeutů a společně s nimi narůstá i počet klientů⁹¹, tudíž došlo k ověření hypotézy, že se z AM stává fenomén, který je vyhledáván stále větším množstvím lidí. Otázkou také bylo, jaké důvody vedou klienty k přechodu od medicíny klasické k medicíně alternativní. Někteří terapeuti uváděli, že může nepochybně jít o určitý zážitek, který je lidmi vyhledáván, lidé se navzájem obdarovávají poukázkami na rozličné terapie. Dalším, velmi významným důvodem, který byl při rozhovorech uváděn, jsou obavy spojené s návštěvou lékaře a určitá nedůvěra a skepse k jejich postupům a přetechnizovaným pracovištím. Dalším důvodem, který bychom mohli dost možná označit za ústřední důvod rozmachu metod AM, je neúspěšná léčba konvenční medicínou, což pochopitelně vede pacienty k vyhledávání alternativních způsobů léčení jejich obtíží. Může se jednat o nemoci, kterými jsou kupříkladu o chronické bolesti hlavy a další obdobné nemoci, které sice lékaři umějí dost možná léčit, ale nezajímají se blíže o jejich skutečné příčiny, což osobně považuji za chybu. Mnoho lidí

---

⁹¹ na což v rámci výzkumu poukazovali sami terapeuti, kteří se na tomto trendu shodli

trápí bolesti zad, proto chtějí vyzkoušet shiatsu, neboť je to v jejich pojetí vhodná náhrada klasických masáží a rehabilitací. Existuje rovněž mnoho osob, pro které je shiatsu zejména prostředkem pro odpočinek a relaxaci. Další klienti pak shiatsu či další metody AM vyhledávají z toho důvodu, že je trápí vážné onemocnění a pro vyléčení jsou ochotni vyzkoušet veškeré dostupné druhy léčby. Tito lidé již prošli rozličnými vyšetření u lékařů konvenční medicíny, přičemž nezřídka přinášejí výsledky těchto vyšetření rovněž terapeutovi, toto mu může pomoci při volbě odpovídající techniky a postupu při ní. Posledními zástupci pak jsou osoby, které prošly závažným lékařským zákrokem a shiatsu je pro ně zejména cestou k regeneraci a uvedení těla do lepšího stavu. Další stanovenou hypotézou je to, že i klientů z řad veřejnosti stále přibývá, že se lidé mnohem častěji uchylují k léčbě pomocí metod alternativní medicíny. Také v tomto případě došlo k ověření hypotézy, což koresponduje s již uvedenými závěry, skutečně narůstá počet lidí, které pro svou léčbu zvolí některou z metod AM, důvody již byly uvedeny výše v textu.

Druhou výzkumnou otázkou bylo, jaký je pohled klasických doktorů na tuto medicínu. Odborná literatura v tomto případě uvádí, že je konvenční medicína zejména až úzkostně zaměřená na samotnou chorobu, nedívá se na jedince jako na živý systém, člověk se tedy v jejím pojetí mění v pouhý záznam v databázi lékaře. S tímto mnohdy korespondovaly názory samotných terapeutů a klientů na konvenční medicínu, nicméně lékaři jsou schopni se s terapeuty domluvit, společným je oběma směrům nepochybně úsilí o léčení a vyléčení nemocného jedince, případně zejména úleva v jeho bolesti a utrpení. Liší se pochopitelně zejména volbou prostředků, jak cíle dosáhnout. Rozhodně tedy nelze AM nahlížet jako konkurenci konvenční medicíně, která je bezesporu v mnohém do dnešních dnů nenahraditelná. Terapeuti sami toto potvrzovali a vyzdvihovali její úlohu zejména v souvislosti s nutností realizace různých operací a léčbou akutních obtíží, neboť s těmito stavy již AM pomoci nemůže. Rozhodně se terapeuti nedomnívají, že je shiatsu jakousi

všespásnou metodou, ale spíše jako doplňující možnost vůči medicíně vědecké. Mnoho respondentů navíc vhodně podotklo, že sami lékaři k terapeutům v mnoha případech docházejí na shiatsu. Trochu hůře se však terapeuti dívají na postoj k prevenci v konvenční medicíně a nedostatečnost pátrání po skutečných příčinách onemocnění. Prevence však pochopitelně zejména záležitostí samotných pacientů. Mnozí terapeuti se přitom domnívají, že je problémem zejména stále ještě poměrně nízká informovanost lidí o odpovídající prevenci. Lékaři tedy řeší až vzniklý problém, kterému by však mohlo být předcházeno odpovídající prevencí. Nicméně obecně dle terapeutů představuje problém zejména skutečnost, že lékaři řeší pouze samotnou danou nemoc a většinou se již podrobněji nezaměřují na samotné příčiny tohoto stavu, přičemž v AM je tomu naopak. Můžeme tedy říci, že terapeuti shiatsu s lékaři v současnosti často spolupracují a na konvenční medicínu se dívají coby na velice důležitou zejména v případě vážných onemocnění, kdy se to neobejde bez operace, případně při rakovině a podobných závažných onemocněních.

Samostatná podkapitola diplomové práce byla dále věnována specifikaci situace v oblasti AM v Pardubicích. Smyslem tedy bylo prozkoumat, jaké prodejny AM se ve městě nacházejí a jaký je jejich sortiment. Dále byla popsána situace z hlediska nabídky terapeutů a lékařů AM ve městě. V rámci práce jsem se rovněž zajímal o to, zda terapeuti shiatsu v Pardubicích tvoří komunitu. Zjistil jsem, že skutečně jde o určitou komunitu, která je v zásadě dále rozdělena na komunitu užší a širší. Do užší komunity patří terapeuti, kteří se věnují shiatsu již delší dobu, mají mezi sebou osobnější vztahy, tráví společně čas. Širší komunita pak je složena z terapeutů, kteří absolvovali kurzy shiatsu, znají se mezi sebou či případně mají rovněž určité povědomí o osobách z užší komunity, ale volný čas spolu netráví, potkávají se v podstatě pouze na kurzech. Za společný znak komunity terapeutů by pak bylo možné označit jejich pohled na konvenční medicínu. Všichni terapeuti ji

pokládají za velice důležitou a pro léčení některých nemocí dokonce za nezbytnou. Toto je tedy v protikladu s názorem některých autorů odborné literatury, kteří již v minulosti uvedli, že tyto dva směry proti sobě ostře vystupují.

Dále byla při rozhovorech pozornost věnována tomu, jak sami terapeuti léčí svá případná onemocnění. Odpovědi se v tomto směru v podstatě shodovaly, obecně terapeuti usilují zejména o odpovídající prevenci, aby k onemocnění vůbec nedošlo. Pokud však již onemocní, někteří z nich se uchylují k metodám tradiční čínské medicíny, tedy zejména bylinná léčba, při potížích s pohybovým aparátem neváhají zajít ke kolegovi na shiatsu. Další skupina užívá homeopatika, případně však také běžně dostupná léčiva, mezi které lze zařadit například Paralen. Všichni oslovení bez okolků připustili, že bez léků konvenční medicíny by to v určitých případech nešlo, vnímají je tedy obecně jako jednoduše dostupnou pomoc, která však nesmí být nadměrně užívána, tím spíše v případě antibiotik.

Dodejme, že průběh realizovaného terénního výzkumu je detailně popsán v kapitole s názvem Výzkum. Čtenář práce je zde seznámen s metodologií výzkumu, použitými metodami při rozhovoru a výběru respondentů, jejich popis a pojmenování. Diplomová práce si tedy kladla za cíl zejména poukázat na rozmach fenoménu AM v Pardubicích cestou výzkumu v komunitě terapeutů shiatsu. Osobně její přínos spatřuji zejména v tom, že doposud nebyla uvedena komunita podrobněji prozkoumána. Obecně je v naší zemi do dnešních dnů k dispozici velice málo prací, které věnují pozornost antropologickému pohledu na AM, což lze označit za opačný stav ve srovnání se stavem v západních zemích, kde představuje právě antropologie medicíny značně významnou formu aplikované antropologie. Domnívám se, že se však jedná o velice zajímavé téma, kterému by měla být věnována bližší pozornost, a mělo by být mnohem podrobněji prozkoumáno.

Přepis vzorového rozhovoru

Rozhovor s klientkou, Marcela, 26. 10. 2018

1. Jak jste spokojená s přístupem tradiční medicíny k pacientovi?

„Podle mého názoru je postup dnešní medicíny založen zejména na hledání biologické příčiny problémů pacienta a podávání léků z nejistoty. To však samozřejmě nevede k vyřešení problémů, často spíš k jejich znásobení. Nebyla jsem spokojená s přístupem k léčení u klasické medicíny, proto jsem začala vyhledávat alternativu, léčitel má větší pochopení pro podstatu nemoci, neřídí se jen na viditelné příznaky jako lékař.“

2. Co Vám tedy nejvíce vadí na tradiční medicíně?

„Doktoři většinou předepisují každému to samé, někdy to opravdu působí vyloženě mechanicky. V tom vidím rozdíl právě u alternativní medicíny, ta se naopak snaží více člověku porozumět, a předepsat, to, co na něj opravdu sedí, pak to většinou zabere.“

3. Jak se díváte na vztah mezi lékařem a pacientem v případě tradiční medicíny?

„Ten vztah je podle mě úplně odlišný než vztah mezi klientem a léčitelem. S terapeutem probíráme celkový vztah, ptá se mě na práci, vztahy i na psychický stav. S terapeutem strávím delší dobu, neléčí mě od stolu jako lékař.“

4. Jak se tedy stavíte k užívání prášků a dalších chemických léčiv?

„Dá se říct, že teď už klasickou medicínu využívám většinou jen v krajním případě, upřednostňuji zdravý životní styl, klasická medicína má pro mě asi spíše negativa. Prášky užívám až ve chvíli, když není zbylí. Když už to tělo nemůže, vezmu si Paralen. Já víc věřím léčitelům, kteří se drží našich bylin. Jist ideálně jen to, co vypěstuješ.“

5. Co si představíte, když se řekne pojem alternativní medicína?

„Představím si něco jiného než chemické léky, představím si určitý dlouhodobější vztah, možnost svěřit se s problémy, takový určitý zájem o celou mou osobu. Metod alternativní medicíny je pochopitelně hodně a každá má trochu jiné techniky, ale myslím si, že všechny ty metody jsou zkrátka založené na úzkém vztahu mezi klientem a terapeutem a hloubkovém hledání příčin problémů.“

6. Jaké problémy Vás přivedly do ordinace lékaře?

„Trpěla jsem dlouhou dobu na bolesti zad, někdy to bylo opravdu hrozné, nemohla jsem se skoro hýbat. Doktoři mi pochopitelně předepsali rehabilitace, ale to pomohlo vždy jenom na chvíli nebo dokonce vůbec. Už jsem z toho byla opravdu nešťastná, proto jsem se snažila najít jiné a lepší řešení.“

7. Proč jste zvolila právě terapii shiatsu?

„Jak už jsem řekla, doktoři a jejich rehabilitace pro mě nebyly trvalým řešením, kamarádka se mi pak zmínila o shiatsu a přímo terapeutovi, který toto dělá. Hned od začátku mě to zaujalo a hledala jsem si na internetu více informací. Rozhodla jsem se, že nemám co ztratit, takže to vyzkousím.“

8. Jak jste se shiatsu spokojená, co se Vám na metodě nejvíce líbí?

„Já už jsem v současnosti dlouholetým klientem a s výsledky terapie jsem nadmíru spokojená. Problémy už se objevují spíše výjimečně, proto je to pro mě většinou už taková forma odpočinku a relaxace, pochopitelně také způsob prevence, tedy se bolesti znovu neobjevily.“

9. Jak často shiatsu navštěvujete?

„Chodím tam podle časových možností, obecně se dá říct, že zhruba jednou měsíčně. Pokud bych měla problémy, chodila bych i častěji. Mám svého oblíbeného terapeuta, se kterým jsem spokojená, takže chodím vždy k němu.“

10. Má pro Vás shiatsu nějaká negativa?

„Nic mě nenapadá, opravdu nic. S terapií jsem moc spokojená, terapeut je úžasný, vždy se k němu těším, skvěle si i popovídáme.“

11. Vyzkoušela jste ještě jinou metodu alternativní medicíny?

„V dávné minulosti jsem vyzkoušela homeopatii a s výsledky jsem byla také spokojená. Jinak by mě lákala asi i akupunktura, o tu je v současnosti velký zájem.“

12. Máte ve svém okolí další osoby, které také využívají služeb alternativní medicíny?

„Ano, několik kamarádek. Jedna z nich mi přímo doporučila shiatsu, dalším jsem to doporučila já a byly také spokojeny. Obecně snad nevím o nikom, kdo by přešel k alternativní medicíně a spokojený nebyl.“

13. Jaká je podle Vás hlavní příčina velkého zájmu o alternativní medicínu v současnosti?

„Myslím si, že si lidé konečně začali uvědomovat, že ty prášky a chemie nejsou všechno a že jim to často ani nepomůže. Tráví hodiny v ordinacích a výsledky nakonec nikde, neustálý koloběh nekončících vyšetření, z čehož je člověk akorát víc ve stresu. Hodně lidí v mém okolí není s doktory a zdravotnictvím v naší zemi obecně spokojených, proto se snaží hledat něco jiného, co by jim konečně opravdu pomohlo.“

14. Myslíte si, že bude zájem o alternativní medicínu nadále narůstat?

„Podle mě ano, je to i takové moderní, ale hlavně to fakt pomáhá, proč by tedy lidé zůstávali u medicíny klasické. Hodně se o tom píše i na internetu, lidé si všímají a začne je to zajímat, navíc všude kolem vznikají stále víc a víc salonů a prodejen zaměřených na alternativní medicínu.“

15. Co si myslíte o nabídce služeb alternativní medicíny přímo v Pardubicích, je jich tu dostatek?

„Těch služeb je zde nabízeno poměrně hodně, jsou nabízeny různé metody alternativní medicíny a je z čeho vybírat. Samozřejmě ne všichni terapeuti nabízejí stejně kvalitní služby, proto je dobré zjistit si nějaké reference předem. Je tu i spousta krámků, kam já si chodím například pro bylinky, mají tam opravdu pestrý sortiment. Takže za mě ano, nabídka je široká“

16. Jakým pacientům byste alternativní medicínu doporučila?

„Asi úplně komukoliv, kdo má nějaké zdravotní problémy. Pochopitelně bych toto asi nedoporučila v případě akutních problémů, kdy už ani terapeut nepomůže, tam už opravdu musí nastoupit doktoři. Jinak ale obecně všem, je to dobré i jako prevence, než se ty problémy opravdu zhorší. Já už nedám na alternativní medicínu dopustit“

Seznam použité literatury

Monografie, publikace, sborníky

1000 řešení alternativní medicíny. Přeložila Hana JOVANOVIČOVÁ. Praha: Sun, 2007. ISBN 978-80-7371-202-0.

ADAM, Zdeněk, VORLÍČEK, Jiří a Yvona POSPÍŠILOVÁ, ed. *Paliativní medicína.* 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0279-7.

BARRET, B. a kol. 2003. *Themes of Holism, Empowerment, Acces and Legitimacy Define Complementary Alternative, and Integrative Medicine in Relation to Conventional Biomedicine.* The Journal of Alternative and Complementary medicine 9 (6); 937-947

BARRY, C. A. 2006. *The role of evidence in alternative medicine: Contrasting biomedical and anthropological approaches,* in Social science & medicine. Filadelfie: Elsevier, s. 2646-2657.

BORZOVÁ, Claudia. *Nespavost a jiné poruchy spánku: pro nelékařské zdravotnické obory.* Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2978-7.

BRENNAN, Barbara Ann. *Ruce světla. Léčení a lidské energetické pole.* Nové paradigma pro pojetí zdraví, nemoci a mezilidských vztahů. Praha: Pragma 1987.

ČEHOVSKÝ, Jiří. *Uzdrav se s autopatií.* Praha:Alternativa 2013.

Foucault, Michel. *Dějiny sexuality I.* Praha: Herrmann & synové 1999. ISBN ISBN: 80-238-5090-3.

Frazer, James, George. *Zlatá ratolest: Magie, mýty, náboženství.* Praha: Mladá fronta 1994. ISBN 80-204-0488-0.

GEBSATTEL, Viktor Emil. *Prolegomena Einer Medizinischen Anthropologie: Ausgewählte Aufsätze.* Springer-Verlag, 2013. ISBN 9783642879647.

HAMMELMANN, Iris. *Krásná a zdravá pleť.* Praha: Grada, 2006. Zdraví & životní styl. ISBN 80-247-1510-4.

HAVELKOVÁ, Darja. *Shiatsu: cesta ke zdraví a spokojenosti.* Praha: Triton, 2001. ISBN 80-7254-200-1.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace.* Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína a léčitelství: Kritický pohled.* Chomutov, 2010. Dostupné z: http://www.sysifos.cz/files/Alternativni_medicina_Hert.pdf

- HEŘT, Jiří. *Alternativní medicína: možnosti a rizika*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-151-8.
- JANČA, Jiří. *Alternativní medicína: komplexní prevence a léčba přírodními prostředky*. 2. vyd. Ilustrovala Magdalena MARTÍNKOVÁ. Praha: Eminent, 1993. ISBN 80-900176-3-0.
- KELNER, Merrijoy et al. *Complementary and Alternative Medicine: Challenge and Change*. Psychology Press, 2000. ISBN 9789058230980.
- KŘÍŽOVÁ, Eva. *Alternativní medicína jako problém*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0754-9.
- KŘÍŽOVÁ, Eva. *Alternativní medicína v České republice*. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2498-3.
- KŘÍŽOVÁ, Eva. *Postavení komplementární a alternativní medicíny v České republice*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2011. Studie (Národohospodářský ústav Josefa Hlávky). ISBN 9788086729657.
- LENKOVÁ, Jitka. *Velká kniha alternativní medicíny*. Praha: Regia, 2001. ISBN 80-86367-16-9.
- LEVINSON, David a Melvin EMBER. *Encyclopedia of cultural anthropology*. New York: Henry Holt and Co., 1996. ISBN 9780805028775.
- MANCINI, Fabrizio. *Síla sebeléčení: najděte klíč ke svým přirozeným léčivým schopnostem za 21 dní*. Olomouc: ANAG, c2014. ISBN 978-80-7263-900-7.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.
- O'CONNOR, Margaret a Sanchia ARANDA. *Paliativní péče: pro sestry všech oborů*. Vyd. 1. české. Praha: Grada, 2005. Sestra (Grada). ISBN 80-247-1295-4.
- POLICH, G., DOLE, C., KAPTCHUK, T. J. 2010. „The need to act a little more 'scientific': biomedical researchers investigating complementary and alternative medicine.“ *Sociology of Health & Illness* 32: 106–122.
- POOL, Robert a Wenzel GEISSLER. *Medical Anthropology: Understanding Public Health*. England: Open University Press, 2005. ISBN 0-335-21850-4.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. Sociologie (Grada). ISBN 978-80-247-3006-6.
- SAVEL'JEV, Igor' Vasil'jevič. *Velká kniha léčitelství*. Praha: Grada, 2014. Iniciace. ISBN 978-80-247-4785-9.
- SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2907-7.

ŠVAMBERK ŠAUEROVÁ, Markéta, Klára ŠPAČKOVÁ a Eva NECHLEBOVÁ. *Speciální pedagogika v praxi: [komplexní péče o děti se SPUCH]*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4369-1.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v České republice: náboženství, církve, sekty, duchovní společenství*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-798-1.

Výkladový ošetrovatelský slovník. Přeložil Veronika DI CARA, přeložila Helena VIDOVIČOVÁ. Praha: Grada, 2007. Sestra (Grada). ISBN 978-80-247-2240-5.

WOLF C. EBNER. *Akupresura působí okamžitě*. 1.vyd. Bratislava: Gemini spol. s.r.o., 1991. 195 s. ISBN: 80-85265-14-1.

Elektronické prameny

Japonské masážní techniky – shiatsu, anma a ampuku. In: *Vyléčímse.cz* [online]. 2017 [cit. 2019-01-07]. Dostupné z: <http://www.vylecimse.cz/japonska-medicina/japonske-masazni-techniky-shiatsu-anma-a-ampuku/>

Věkové složení obyvatelstva Pardubického kraje v roce 2017. In: *Český statistický úřad* [online]. 2018 [cit. 2018-12-07]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xs/vekove-slozeni-obyvatelstva-pardubickeho-kraje-v-roce-2017>